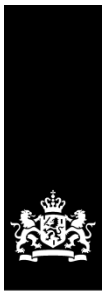

ONTWERPBEGROTING
NEDERLAND

SEPTEMBER 2024

INLEIDING

Elk jaar dienen de Europese lidstaten binnen de eurozone een ontwerpbegrotingsplan in bij de Europese Commissie (Commissie). In dit Ontwerpbegrotingsplan van Nederland presenteert het kabinet de economische en budgettaire vooruitzichten voor 2025. De Commissie en Europese Raad gebruiken het plan om te beoordelen of Nederland voldoet aan de vereisten uit het Stabiliteits- en Groeipact (SGP), waarin de Europese begrotingsregels zijn vastgelegd.

In februari 2024 is er een akkoord bereikt over de herziening van het SGP. Op 30 april 2024 zijn deze aangepaste regels formeel in werking getreden. De herziening heeft als doel om het begrotingsraamwerk te vereenvoudigen, ambitieuze en realistische schuldafbouw te waarborgen, hervormingen en investeringen te stimuleren en om anticyclisch begrotingsbeleid te bevorderen. Het raamwerk richt zich daarbij op de middellange termijn en op de schuldhoudbaarheidsrisico's van lidstaten. Onder het herziene Europees begrotingsraamwerk dienen alle lidstaten een budgettair-structureel plan voor de middellange termijn in bij de Commissie. Dit plan bevat een meerjarig pad voor de begroting, investeringen en hervormingen.

In het Europees Semester zal het budgettair-structureel plan voor de middellange termijn in het voorjaar worden ingediend en het Ontwerpbegrotingsplan in het najaar. Omdat lidstaten dit jaar voor het eerst een plan indienen en dit eenmalig in het najaar plaatsvindt, lopen deze twee stukken dit jaar parallel aan elkaar. De inhoud van het budgettair-structureel plan voor de middellange termijn dient als basis voor dit ontwerpbegrotingsplan.

De economische en budgettaire vooruitzichten zijn afkomstig uit de Macro-Economische Verkenning 2025 (MEV) van het Centraal Planbureau (CPB) en de Miljoenennota 2025. De Miljoenennota is op 17 september 2024 (Prinsjesdag) aangeboden aan het parlement en gepubliceerd. Een uitgebreidere toelichting op de beleidsplannen van het kabinet is te vinden in de Miljoenennota 2025 en het Regeerprogramma.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding 2
Hoofdstuk 1: Vergelijking budgetair-structureel plan voor de middellange termijn 4
Hoofdstuk 2: Macro-economisch beeld 5
Hoofdstuk 3: Begrotingsdoelstellingen 9
Hoofdstuk 4: Projecties van inkomsten en uitgaven bij een scenario van ongewijzigd beleid 12
Hoofdstuk 5: Doelstellingen inkomsten en uitgaven 13
Hoofdstuk 6: Discretionaire budgettaire Maatregelen 15
Hoofdstuk 7: Landspecifieke aanbevelingen 17
Hoofdstuk 8: Verdelingseffecten van de belangrijkste maatregelen op het gebied van inkomsten en uitgaven 20
Bijlage 1: Methodologische aspecten, met inbegrip van de geraamde effecten van geaggregeerde begrotingsmaatregelen op de economische groei 21
Bijlage 2: Tabellen Ontwerpbegrotingsplan 22
Bijlage 3: Uitwerking maatregelen landspecifieke aanbevelingen 31

HOOFDSTUK 1:
VERGELIJKING BUDGETAIR-STRUCTUREEL PLAN VOOR DE MIDDELLANGE TERMIJN

Onder het herziene Europees begrotingsraamwerk dienen alle lidstaten een budgettair-structureel plan voor de middellange termijn in bij de Commissie. Dit plan bevat een meerjarig pad voor de begroting, investeringen en hervormingen. Omdat lidstaten dit jaar voor het eerst een plan indienen en dit eenmalig in het najaar plaatsvindt, loopt het opstellen van het budgettair-structureel plan en de ontwerpbegroting dit jaar parallel aan elkaar. De inhoud van het budgettair-structureel plan dient als basis voor dit ontwerpbegrotingsplan.

De groei van de netto-primaire overheidsuitgaven is de enige sturingsvariabele in het herziene SGP. Tabel 1a presenteert de groei van de netto-primaire overheidsuitgaven. Dit zijn de overheidsuitgaven exclusief rentelasten, conjuncturele werkloosheidsuitgaven, uitgaven die worden gedekt met middelen uit de EU-begroting, cofinanciering van Europese subsidies en tijdelijke en eenmalige uitgaven ('one-offs'). Bij het vaststellen van de netto primaire uitgaven wordt daarnaast rekening gehouden met discretionaire inkomstenmaatregelen.

Voor het opstellen van het budgettair-structureel plan voor de middellange termijn is door de Commissie technische informatie verstrekt met een aanbevolen groei van de netto primaire overheidsuitgaven. De realisatie van netto primaire uitgavengroei in 2023 ligt met 6,2% lager dan de door de Commissie berekende uitgavengroei. De netto primaire uitgavengroei wordt geraamd op 6,9% in 2024 en 6,8% in 2025. Hiermee komt de uitgavengroei in deze jaren hoger uit dan de Commissie voor Nederland berekent. Een kanttekening hierbij is dat de aanbeveling van de Commissie op basis van ongewijzigd beleid is. De maatregelen uit het recent gepubliceerde Hoofdlijnenakkoord zijn hier nog niet in meegenomen. In de raming van het CPB zijn deze maatregelen wel meegenomen.

DBP Tabel 1a: Sturingsvariabele begrotingstoezicht – groei netto primaire overheidsuitgaven

	Technische informatie			Realisatie/raming		
Groei in %	**2023**	**2024**	**2025**	**2023**	**2024**	**2025**
Netto primaire overheidsuitgaven	7,7	6,6	3,9	6,2	6,9	6,8

Tabel 1b. presenteert de belangrijkste budgettaire variabelen. Het structureel saldo in 2024 is naar verwachting -0,9% bbp. De staatschuld bedraagt naar verwachting 45,0% bbp in 2024. In Hoofdstuk 3 worden deze variabelen nader toegelicht.

DBP Tabel 1b: Belangrijkste budgettaire variabelen

% bbp	**2023**	**2024**	**2025**
Netto lenen	-0,3	-1,8	-2,5
Structureel saldo	-1,0	-0,9	-1,8
Structureel primair saldo	-0,3	-0,2	-0,9
Staatsschuld	45,1	45,0	46,7
Verandering in schuld	-3,2	-0,1	1,7

HOOFDSTUK 2:
MACRO-ECONOMISCH BEELD

In de zomer is er een nieuw kabinet aangetreden. In de Miljoenennota (bijlage 1) heeft het kabinet de inkomsten- en uitgavenkaders vastgesteld voor de komende kabinetsperiode. De aangekondigde maatregelen uit het Hoofdlijnenakkoord van dit kabinet zijn verder uitgewerkt in het Regeerprogramma. Zowel de Miljoenennota als het Regeerprogramma liggen ten grondslag aan dit Ontwerpbegrotingsplan.

Het kabinet heeft een regeerprogramma opgesteld om de maatschappelijke uitdagingen aan te pakken. Nederlanders zijn over het algemeen tevreden met het leven, hebben vaker werk en een relatief hoog inkomen ten opzichte van andere Europese landen. Toch zijn er ook zorgen. Volgens onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau maken mensen zich het meest zorgen over migratie en inkomen, gevolgd door woningmarkt, klimaat en gezondheidzorg. De keuzes van dit kabinet in de begroting komen tegemoet aan de zorgen in het land. Het kabinet stelt hierbij overkoepelende prioriteiten, onder andere ten aanzien van bestaanszekerheid, migratie, veiligheid nationaal en in de wereld, goed bestuur, groene groei en een sterke economie. Deze prioriteiten overlappen (deels) met de landspecifieke aanbevelingen van de Europese Commissie.

De Nederlandse economie zal de komende jaren naar verwachting gematigd groeien na een jaar van economische afkoeling. Het CPB raamt een economische groei van 0,6% in 2024 en 1,5% in 2025.[1] Onderliggend verwacht het CPB hierbij dat de economie in 2024 en 2025 ongeveer even sterk groeit. Het verschil wordt deels veroorzaakt door een statistisch effect, het zogenaamde overloopeffect. In 2023 bedroeg de bbp-groei slechts 0,1%.[2] In het eerste kwartaal van 2024 kromp het bbp zelfs met 0,3% ten opzichte van het voorgaande kwartaal. De lichte daling van het bbp is met name toe te schrijven aan de daling van de export van goederen, en de grotere onttrekking aan voorraden, die samenhangen met krimp van de industrie. Naar verwachting groeit de economie echter wel in 2024, gedreven door binnenlandse vraag. De stijging van de reële inkomens en de herstellende koopkracht stimuleren de consumptie van huishoudens. Daarnaast dragen ook de overheidsbestedingen positief bij aan de economische groei. In 2025 zullen de Nederlandse uitvoer en bedrijfsinvesteringen naar verwachting positief bijdragen aan de economische groei. Door aantrekkende wereldhandel en toenemende investeringen neemt de economische groei, na stagnatie in 2023, in de jaren 2025–2028 toe tot gemiddeld 1,4% per jaar.

Op termijn zal de economische groei als gevolg van de vergrijzing afnemen tot circa 1,0% per jaar. Afnemende economische groei als gevolg van de vergrijzing speelt bij meerdere EU lidstaten. Het CPB verwacht dat het arbeidsaanbod steeds minder hard zal groeien, voornamelijk door vergrijzing en dalende geboortecijfers in voorgaande jaren.[3] De ruimte voor een hogere arbeidsparticipatie is bovendien beperkt. Inmiddels werkt 73,3% van alle mensen in Nederland tussen 15 en 75 jaar oud. Tegelijkertijd blijft de vraag naar arbeid in bepaalde sectoren hoog, waaronder in de zorg, onder andere vanwege vergrijzing. Dit zal in de toekomst alleen maar toenemen. Zo verwacht de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) dat het aandeel van de beroepsbevolking dat werkt in de zorg bij ongewijzigd beleid zou moeten stijgen van 16% in 2019 tot 36,5% in 2060.[4] Voor het toekomstige verdienvermogen is een hogere productiviteitsgroei daarom belangrijk. Deze vertoont de afgelopen decennia een dalende trend. Dit geldt voor vrijwel alle ontwikkelde economieën. In Nederland bedroeg de productiviteitsgroei 28% tussen 1995 en 2023. Dat is iets lager dan het Europese gemiddelde van 30%. Daarbij valt op dat de groei in Nederland relatief sterk is teruggevallen vanaf het begin van de jaren ’10. Door middel van productiviteitsgroei kan met dezelfde hoeveelheid werk meer goederen en diensten worden geproduceerd. Het is daarom een belangrijk onderdeel van de economische groei en het toekomstig verdienvermogen van Nederland.

[1] CPB (2024) Macro Economische Verkenningen 2025
[2] Centraal Bureau voor de Statistiek. (2024). De Nederlandse economie in 2023.
[3] Ebregt, J., Jongen, E., & Scheer, B. (2022). Groei beroepsbevolking gaat sterk afvlakken. Economisch Statistische Berichten.
[4] WRR (2021). Kiezen voor houdbare zorg. Mensen, middelen en maatschappelijk draagvlak.

De economische groei die het CPB voor de komende jaren verwacht, wijkt af van de groeicijfers die de Commissie hanteert. Op enkele jaren na verwacht het CPB iets lagere economische groei dan de Commissie. Over de periode 2024 tot en met 2038 is het verschil echter klein: de Commissie raamt een gemiddelde groei van 1,2% per jaar en het CPB een groei van 1,0% per jaar.

De inflatie neemt langzaam af richting de 2%-doelstelling, maar houdt langer aan dan eerder verwacht. De huidige daling van de inflatie wordt vooral gedreven doordat de prijzen van energie, voedsel en andere goederen minder sterk stijgen dan voorheen. Naar verwachting van de ECB en DNB daalt de kerninflatie (inflatie exclusief voedsel- en energieprijzen) ook richting de 2,0%. Nadat de lonen in 2023 en 2024 sterk zijn gestegen om de hoge inflatie in 2022 in te halen, zal de loongroei na 2024 waarschijnlijk afnemen. Hierdoor zwakt ook de kerninflatie geleidelijk af. Het CPB verwacht hierbij dat de inflatie hardnekkiger hoger blijft dan eerder verwacht. Het raamt de inflatie (hicp) voor 2024 op 3,5% en voor 2025 op 2,8%. Dit sluit aan bij eerdere ontwikkelingen van de inflatie. Het feit dat de inflatiedaling de afgelopen tijd stagneert, wijst erop dat de zogenoemde 'last mile' in de bestrijding van de hoge inflatie voor centrale banken uitdagend kan zijn. Zo blijft de inflatie van de dienstensector tot dusver hardnekkiger, en is de stabilisering daarvan afhankelijk van het samenspel tussen de (inhaal)groei van de lonen en prijsverhogingen van bedrijven. Wanneer de loongroei hoger blijft dan verwacht en bedrijven dit doorberekenen, kan de inflatie langer hoger blijven. Daarnaast laat de ontwikkeling van de energieprijzen een wisselend patroon zien. Dit is grotendeels afhankelijk van de ontwikkeling van de geopolitieke situatie en het risico op nieuwe aanbodschokken. Andersom is het ook mogelijk dat het sentiment plotseling kan kantelen als de monetaire transmissie sterker blijkt dan gedacht, en een oplopende werkloosheid kan leiden tot een snellere afname van de inflatie. Dit maakt de ontwikkeling van de inflatie in de komende kwartalen relatief onzeker. Voor de economie blijft het belangrijk dat de hoge inflatie wordt afgeremd om een verslechtering van de koopkracht te voorkomen. Dit is ook van belang voor het vertrouwen van huishoudens en bedrijven.

De uitvoer en bedrijfsinvesteringen blijven achter en zullen in pas in 2025 licht terugveren. De Nederlandse uitvoer zal na een krimp in 2023 ook in 2024 iets krimpen met 0,4% in 2024. In 2025 treedt herstel op met een groei van 2,4% in 2025. De investeringen (inclusief voorraden) nemen in 2024 naar verwachting af met 3,2%, onder andere door verslechterde economische vooruitzichten en toegenomen rente. Vooral het aandeel van investeringen in uitbreidingen neemt af. Daarnaast krimpen ook de woninginvesteringen in 2024. Deze zijn sinds 2022 niet meer toegenomen. Dit is vooral het gevolg van een dip in de nieuwbouw van woningen, mede veroorzaakt door lagere vraag als gevolg van stijgende rentes en dalende prijzen van bestaande koopwoningen in 2022 en 2023. Hierdoor zijn minder nieuwbouwvergunningen verleend, wat één tot twee jaar later, in 2024, tot uitdrukking komt in lagere investeringen.

Ondanks de afkoeling van de economie was het aantal werkenden nog nooit zo hoog. In het tweede kwartaal van 2024 hadden 9,8 miljoen mensen betaald werk. Dat is 73,3% van de bevolking van 15 tot 75 jaar.[5] Ook de werkloosheid ligt ver beneden het langjarige gemiddelde. Begin 2024 was 3,6% van de beroepsbevolking werkloos.[6] Naar verwachting zal de werkloosheid de komende jaren beperkt toenemen tot 3,8% in 2025. De arbeidsmarkt blijft krap ondanks de afkoelende economie. In het eerste kwartaal van 2024 waren er 110 vacatures per 100 werklozen. Dit is het tiende achtereenvolgende kwartaal waarin er meer vacatures zijn dan werklozen. Het arbeidsaanbod neemt, ondanks dat de arbeidsparticipatie al hoog is, op de korte termijn verder toe.[7] Toch blijft de arbeidsvraag voorlopig hoger dan het arbeidsaanbod. Via loonstijgingen zou de arbeidsvraag af kunnen nemen, waardoor ook de krapte vermindert. Het CPB verwacht dat de loonstijgingen ook na 2025 hoger blijven dan de inflatie.

[5] CBS (2024) werkenden (cbs.nl)
[6] CBS (2024) Economisch beeld nagenoeg even negatief
[7] CBS (2024). Spanning op de arbeidsmarkt.

De consumptie door huishoudens, gedreven door stijgende reële lonen en toenemend consumentenvertrouwen, stimuleert de economische groei. De druk op de koopkracht door de hoge inflatie in 2022 en 2023 is afgenomen door overheidsbeleid, loonstijgingen en doordat de inflatie langzaam afneemt. Als reactie op de inflatie heeft de overheid in eerste instantie maatregelen ingevoerd ter ondersteuning van de koopkracht van Nederlandse huishoudens. Overheidsmaatregelen hebben met name tijdens de energiecrisis een positief effect gehad op de koopkrachtontwikkeling. Naast overheidsbeleid draagt hogere loongroei ook bij aan de koopkracht. De cao-lonen nemen dit jaar naar verwachting met 6,6% toe na afgelopen jaren achtergebleven te zijn bij de inflatie. De lonen zijn over de gehele periode 2021 tot en met 2024 minder hard gestegen dan de prijzen; in reële termen zijn de lonen sinds 2021 dus gedaald. Door de inhaalslag die de lonen nu maken, verbetert de koopkracht in 2024. De koopkracht valt dit jaar nog wel lager uit dan in 2021, de periode voor de inflatiepiek. In 2025 is het koopkrachtverlies als gevolg van de inflatieschok naar verwachting weer ingelopen. Het CPB verwacht dat het inhaaleffect van de lonen komende jaren doorzet. Over de periode 2025-2028 verwacht het CPB een mediane koopkrachtverbetering van 0,8% per jaar. De consumptie van huishoudens neemt toe met 0,7% in 2024 en 2,7% in 2025.

Het verloop van het rentepad hangt af van inflatieontwikkelingen, waarbij met name diensteninflatie persistenter is dan gedacht. Om de hoge inflatie te dempen heeft de Europese Centrale Bank (ECB) de afgelopen jaren de beleidsrente verhoogd. Daarnaast zijn zij begonnen met de afbouw van de omvang van de balans door het niet herinvesteren van aflopende obligaties en het terugbetalen van langlopende leningen door banken. Nu de inflatiedaling behoorlijk is gevorderd ten opzichte van de inflatiepiek eind 2022, hebben sommige centrale banken de eerste verlaging van de beleidsrente doorgevoerd. Zo heeft de ECB de beleidsrente, de rente die commerciële banken betalen of ontvangen voor het lenen of stallen van geld, voor het eerst sinds 2019 verlaagd met 25 basispunten. De afname van de inflatie verloopt echter langzamer dan verwacht, waardoor meerdere centrale banken de rente nog niet hebben verlaagd. De ontwikkeling van de beleidsrente blijft afhankelijk van het verloop van de inflatie.

DBP Tabel 2: Overzicht macro-economische ontwikkelingen

	ESA-code	2023 Niveau	2023	2024	2025
			Verandering t.o.v. voorafgaand jaar (%)		
1. Reëel bbp	B1*g		0,1	0,6	1,5
2. Bbp deflator			7,3	5,1	2,7
3. Nominaal bbp	B1*g	1067,6			
Componenten van het reële bbp					
4. Particuliere consumptieve bestedingen	P.3		0,8	0,7	2,7
5. Consumptieve bestedingen van de overheid	P.3		2,9	2,5	1,3
6. Bruto investeringen in vaste activa	P.51		1,3	-1,4	2,7
7. Voorraadmutaties (Δ)	P.52 + P.53		-2,3	-0,3	0,2
8. Uitvoer van goederen en diensten	P.6		-0,5	-0,4	2,4
9. Invoer van goederen en diensten	P.7		-1,8	-0,7	3,7
Bijdragen aan reële bbp-groei					
10. Finale binnenlandse vraag			1,5	0,7	2,3
11. Voorraadmutaties (Δ)	P.52 + P.53		-2,3	-0,3	0,2
12. Extern saldo van goederen en diensten	B.11		1,1	0,2	-0,7
Deflator en HICP					
13. Particuliere consumptiedeflator			6,9	2,9	2,3
14. HICP			4,1	3,5	2,8
15. Overheidsconsumptie-deflator			6,1	6,1	3,5
16. Investeringsdeflator			4,1	4,5	2,2
17. Uitvoerprijsdeflator (goederen en diensten)			-0,9	1,0	1,7
18. Invoerprijsdeflator (goederen en diensten)			-3,4	-0,7	1,4
Arbeidsmarkt					
19. Werkgelegenheid (1000 personen, nationale rekeningen)		10233,0	1,6	0,9	0,1
20. Gemiddeld aantal jaarlijkse gewerkte uren per werkzaam persoon		1438,8	-0,3	-0,2	0,1
21. Reëel bbp per werkzaam persoon			-1,5	-0,3	1,4
22. Reëel bbp per gewerkt uur			-1,2	-0,2	1,1
23. Loonsom van werknemers (in mld.)	D.1	489,6	7,7	7,7	5,3
24. Loonsom per werknemer (€) (x 1000)		47,8	5,9	6,8	5,2
25. Werkloosheid (% van de beroepsbevolking)			3,6	3,7	3,8
Componenten van het potentiële bbp					
26. Potentieel bbp			2,1	1,9	1,8
Bijdragen aan potentieel bbp					
27. Arbeid			1,2	1,0	0,8
28. Kapitaal			0,5	0,5	0,5
29. Totale factor productiviteit			0,4	0,4	0,5
30. Output gap (%potentieel bbp)			0,2	-1,1	-1,3

Bron: CPB

DBP Tabel 3: Externe macro-economische ontwikkelingen

		2023	2024	2025
1. Korte termijn rente	(%, jaarlijks gemiddelde)	3,4	3,7	2,7
2. Lange termijn rente	(%, jaarlijks gemiddelde)	2,8	2,7	2,7
3. EUR/USD wisselkoers	(jaarlijks gemiddelde)	1,1	1,1	1,1
4. NAC/EUR wisselkoers	(jaarlijkse gemiddelde)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
5. Wereld reëel bbp (excl. EU)	(groei %)	4,0	3,8	3,6
6. EU reëel bbp	(groei %)	0,4	0,9	1,5
7. Wereld import volumes (excl. EU)	(groei %)	1,1	3,2	3,3
8. Olieprijzen	(Brent, USD/vat)	82,5	83,0	77,2

HOOFDSTUK 3:
BEGROTINGSDOELSTELLINGEN

Naar verwachting blijft het EMU-saldo gedurende de kabinetsperiode, op 2026 na, binnen de Europese referentiewaarden van -3% bbp. Het EMU-saldo verslechtert naar verwachting van -1,8% bbp in 2024 tot -2,5% bbp in 2028. Op korte termijn leiden noodzakelijke maatregelen voor het vestigingsklimaat en lastenverlichting tot een verslechtering van het saldo. Daarnaast leiden de uitgaven voor het omzetten van de begrotingsgefinancierde militaire pensioenen naar kapitaaldekkingsstelsel (affinancieren) tot een incidentele verslechtering van het saldo van 0,7% bbp in 2026. Bovendien raamt het CPB dat de onderuitputting op de middellange termijn zal afnemen en dat investeringsmiddelen tot besteding komen, wat leidt tot hogere uitgaven. Ook demografische ontwikkelingen, zoals vergrijzing, spelen een rol. Deze leiden tot hogere uitgaven aan zorg en sociale zekerheid. Daarnaast zullen de rente-uitgaven op termijn stijgen. Vanaf 2027 beperkt het kabinet de toename van de overheidsuitgaven om de overheidsfinanciën in de toekomst stabiel te houden. Het geraamde begrotingssaldo verbetert vanaf 2027 en komt door het beperken van de overheidsuitgaven op -2,1% bbp. Het nieuwe kabinet heeft zich in het Hoofdlijnenakkoord gecommitteerd aan maatregelen voor het geval het EMU-tekort de 3% bbp dreigt te overschrijden.

Figuur 3.1: Ontwikkeling EMU-saldo in procent bbp

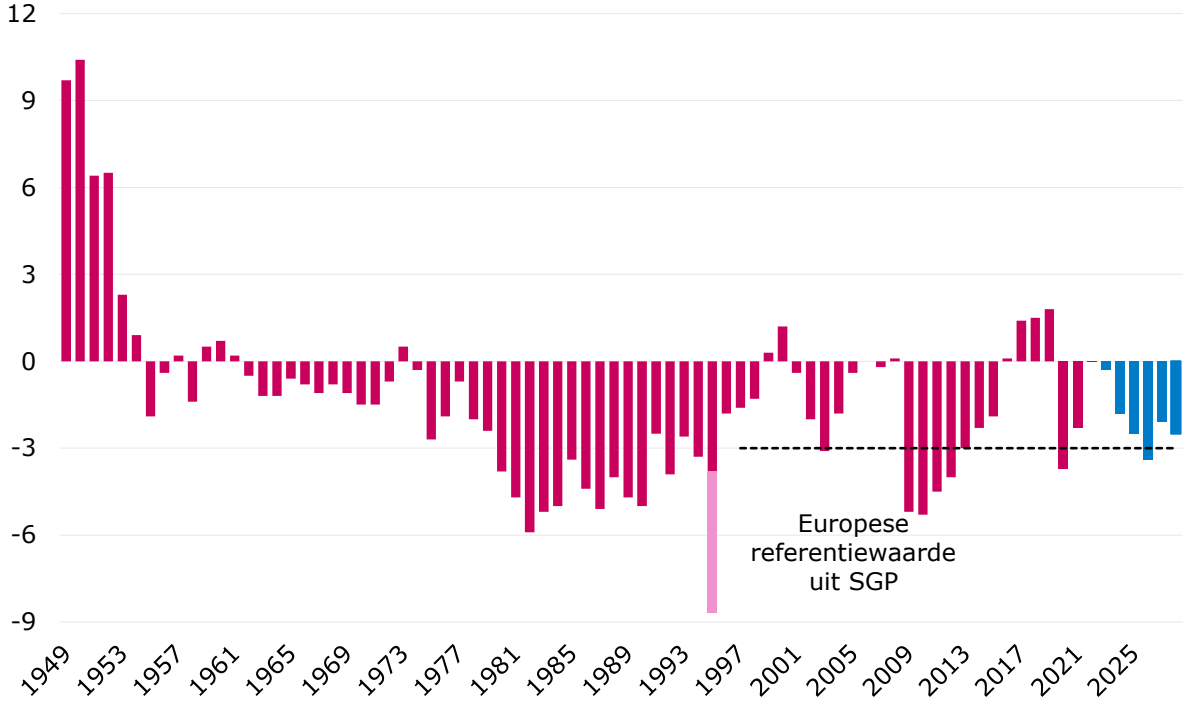

Bron: CPB

Het niveau van de Nederlandse EMU-schuld blijft de komende jaren onder de referentiewaarde van 60% bbp. Voor 2024 en 2025 is de schuldquote geraamd op een niveau van respectievelijk 45,0% bbp en 46,7% bbp. Naar verwachting zal de schuldquote ook in 2028 met 51,1% bbp nog ruim onder de Europese referentiewaarde van 60% bbp blijven. Het kabinet acht deze referentiewaarde van belang en spant zich daarmee in voor een gezonde schuldquote die in staat is om schokken op te vangen. Deze inspanning is noodzakelijk om schuldoploop te voorkomen op de lange termijn, door oplopende begrotingstekorten en uitdagingen zoals de toenemende investeringen voor internationale veiligheid, energie-infrastructuur en de kosten van vergrijzing. De aangekondigde maatregelen in het Hoofdlijnenakkoord van het nieuwe kabinet hebben naar verwachting een structureel gunstig effect op het verloop van de staatsschuld. Dit komt door het verbeteren van het EMU-saldo vanaf 2027. Ook zorgen de maatregelen uit het Hoofdlijnenakkoord voor meer economische groei in de kabinetsperiode, waardoor de schuld ten opzichte van het bbp lager uitvalt dan in het basispad.

Figuur 3.2: Ontwikkeling EMU-schuld in procent bbp

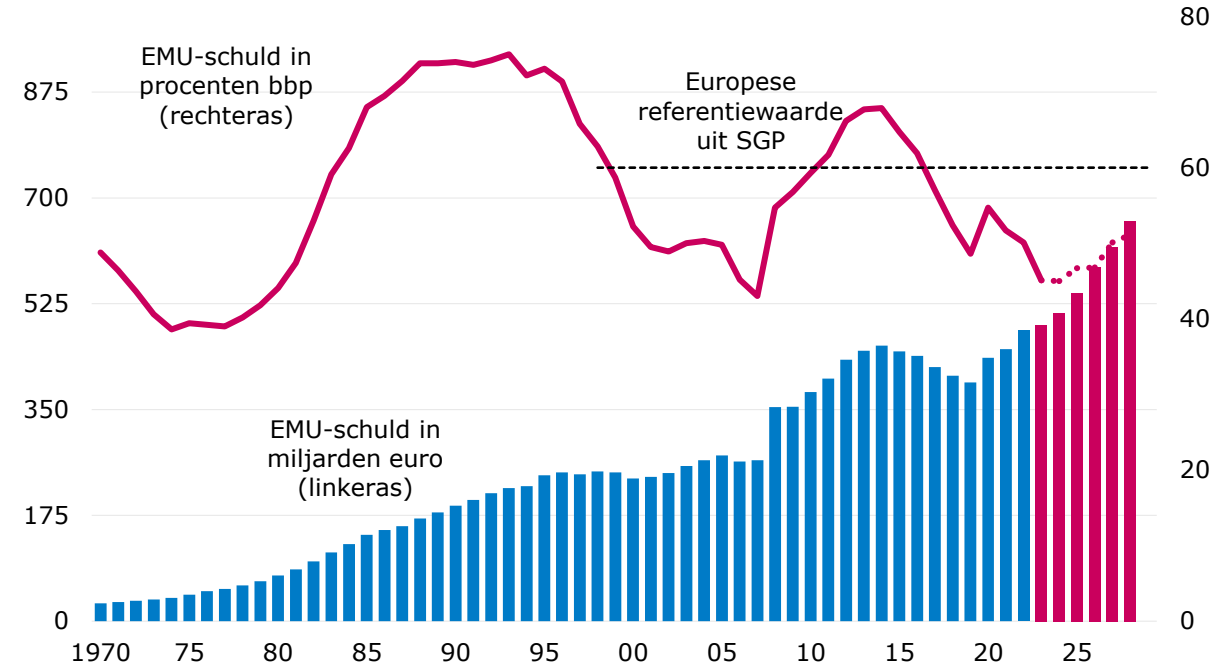

Bron: CPB

De geraamde rente-uitgaven nemen toe van 0,7% bbp in 2024 naar 1,1% bbp in 2028. Deze stijging in rente-uitgaven komt door gestegen rentetarieven en toenemende financieringsbehoefte in de komende jaren. Omdat de Nederlandse staatsobligaties een lange looptijd hebben (gemiddeld ongeveer 8 jaar), worden deze stijgende rente-uitgaven pas geleidelijk gerealiseerd.

In het basispad van de Commissie (exclusief het Hoofdlijnenakkoord) loopt het structurele begrotingstekort op van –1,3% bbp in 2024 naar –2,8% bbp in 2031. Daarna zal het tekort de Europese referentiewaarde van –3% bbp overstijgen. De structurele tekorten nemen toe van 3,1% bbp in 2032 naar 4,5% bbp in 2038. Het oplopen van het tekort bij ongewijzigd beleid kent meerdere oorzaken, waaronder eerder ingezet expansief beleid, vergrijzingskosten en stijgende rente-uitgaven. Een toenemend tekort vertaalt zich in een oplopende schuld. In de schuldprojectie tot 2038 van de Commissie is dan ook te zien dat de Nederlandse EMU-schuld geleidelijk oploopt, van 47,1% bbp in 2024 naar 59,8% bbp in 2036. Daarna overstijgt de schuld de referentiewaarde van 60% bbp, met 62,0% bbp in 2037 en 64,2% bbp in 2038.

Volgens de MEV-raming loopt het begrotingstekort op tot 4,0% bbp in 2038. Het tekort is vanaf 2029 hoger dan 3% bbp, en overschrijdt hiermee de Europese referentiewaarde. De toename van het tekort kent meerdere oorzaken. Ten eerste nemen de uitgaven in de sociale zekerheid en zorg toe door demografische ontwikkelingen, waaronder vergrijzing. Ten tweede raamt het CPB dat de onderuitputting zal afnemen, onder de veronderstelling dat personeelstekorten en andere uitvoeringsknelpunten geleidelijk zullen verminderen. Ten derde stijgen de rente-uitgaven doordat de rentes de afgelopen jaren zijn gestegen. Als laatste stijgen de uitgaven voor, onder andere, asiel en defensie. Tegenover deze oplopende uitgaven staan enkele posten die na 2030 uit het beeld vallen, zoals het Klimaatfonds en de gereserveerde middelen voor woningbouw en de agrarische sector.

Door de oplopende tekorten neemt ook de schuldquote toe tot 70,7% in 2038. Het CPB raamt dat de schuld tot en met 2032 onder de referentiewaarde van 60% bbp blijft en in 2033 toeneemt tot 60,5%. Om de schuld op middellange termijn te ramen, maakt het CPB gebruik van een Debt Sustainability Analysis (DSA). Dit instrument wordt ingezet om de (lange termijn) schuldhoudbaarheid van een land te beoordelen en daarbij toekomstige risico's te identificeren. Het CPB

heeft de DSA-analyse geüpdatet op basis van de MEV-raming 2024. Figuur 3.3 toont de kans dat de staatsschuld een bepaald niveau bereikt tot en met het jaar 2038. Deze voorspelling is gebaseerd op een stochastische schuldprojectie met duizend rente-, groei- en primair saldo scenario's bij ongewijzigd beleid.

Het DSA-model laat zien dat de oploop van de schuld op middellange termijn beperkt blijft. Het basispad komt in 2033 net iets boven de 60% bbp uit. Het 30ste percentiel en het 70ste percentiel zijn respectievelijk 52,8% en 62,4% in het jaar 2032. Dat betekent dus dat er een kans van 50% is dat de staatsschuld in 2032 tussen de 52,8% en 62,4% ligt. Het 10de en 90ste percentiel komen in 2032 uit op 46,3% en 70,1%. De schuldprojectie laat zien dat de 'baseline' verwachting voor de schuldquote in 2038 70,7% bedraagt. In een tegenvallend scenario voor schuld en groei neemt deze toe tot 76% bbp (het 70%-percentiel) en als deze meevallen kan het minder oplopen, tot 63% bbp (het 30%-percentiel) in 2038.

Figuur 3.3 Stochastische schuldprojectie tot 2038

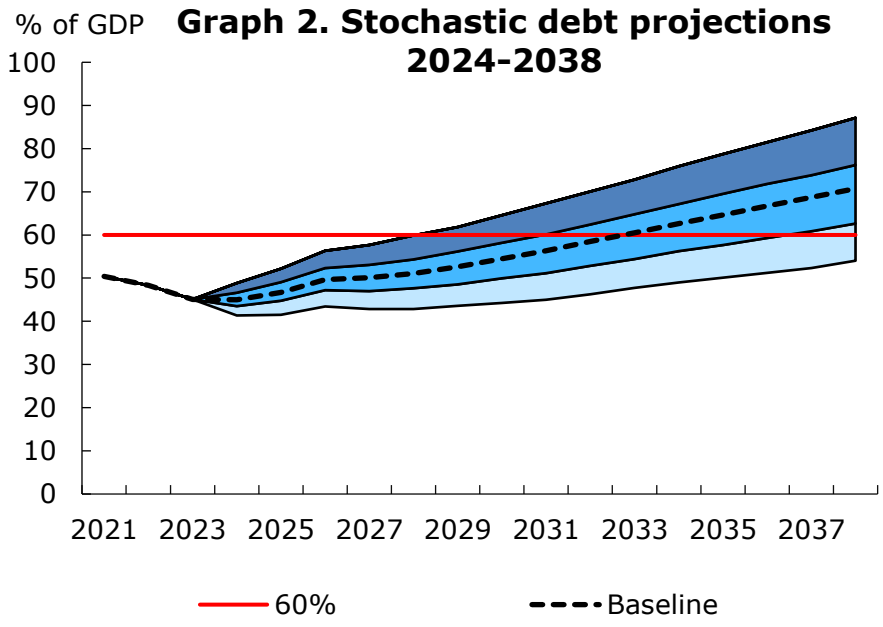

Bron: CPB

HOOFDSTUK 4:
PROJECTIES VAN INKOMSTEN EN UITGAVEN BIJ EEN SCENARIO VAN ONGEWIJZIGD BELEID

DBP Tabel 4a: Budgettaire ontwikkelingen

Budgettaire projecties		**2023**	**2023**	**2024**	**2025**
Inkomsten	**ESA Code**	**€ mld[8]**	**% bbp**	**% bbp**	**% bbp**
1. Belastingen op productie en import	D.2	118,8	11,1	11,1	11,0
2. Belastingen op inkomen, vermogen etc.	D.5	156,3	14,6	14,4	13,9
3. Sociale bijdragen	D.61	134,6	12,6	12,5	13,0
4. Overige inkomsten	(P.11+P.12+P.131) +D.39 + D.4 + D.7	44,0	4,1	3,8	4,0
5. Vermogensheffingen	D.91	3,1	0,3	0,3	0,3
6. Overige kapitaalinkomsten	D.92+D.99	0,5	0,0	0,0	0,0
7. Totale inkomsten (= 1+2+3+4+5+6)	TR	457,4	42,8	42,2	42,2
8. Waarvan: EU overdrachten	D.7EU+D.9EU	0,5	0,0	0,0	0,0
9. Totaal inkomsten anders dan overdrachten van de EU (= 7-8)					
10. Inkomstenmaatregelen (incrementen, exclusief door EU gefinancierde maatregelen)		3,3	0,3	-0,2	0,0
11. Eenmalige inkomsten opgenomen in de prognoses (niveaus, exclusief door EU gefinancierde maatregelen)		-5,4	-0,5	-0,2	0,0
Uitgaven					
12. Beloning van werknemers	D.1	88,8	8,3	8,7	8,7
13. Intermediair verbruik	P.2	67,2	6,3	6,2	6,1
14. Rente-uitgaven	D.41	7,3	0,7	0,7	0,8
15. Sociale uitkeringen (exclusief sociale overdrachten in natura)	D.62	109,9	10,3	10,6	11,1
16. Sociale overdrachten in natura aangekochte marktproducten	D.632	108,1	10,1	10,6	10,9
17. Subsidies	D.3	18,0	1,7	1,5	1,8
18. Other current expenditure	D.29 + (D.4-D.41) + D.5 + D.7 + D.8	21,5	2,0	1,8	1,8
19. Bruto-investeringen in vaste activa	P.51	33,6	3,1	3,0	3,1
20. Waarvan: nationaal gefinancierde overheidsinvesteringen					
21. Kapitaaloverdrachten	D.9	8,0	0,8	1,0	0,6
22. Overige kapitaaluitgaven	P.52+P.53+NP	-1,4	-0,1	-0,2	-0,1
23. Totale uitgaven (= 12+13+14+15+16+17+18+19+21+22)	TE	461,1	43,2	44,0	44,8
24. Waarvan: Uitgaven gefinancierd door EU overdrachten (= 8)	D.7EU+D.9EU	0,5	0,0	0,0	0,0
25. Nationaal gefinancierde uitgaven (23-24)					
26. Nationale co-financiering van programmas gefinancierd door de Unie		1,2	0,1	0,1	0,1
27. Conjuncturele component van werkloosheidsuitkeringen		-0,6	-0,1	0,0	0,1
28. Eenmalige uitgaven inbegrepen in de projecties (niveaus, exclusief EU gefinancierde maatregelen)		0,0	0,0	0,4	0,0
29. Netto nationaal gefinancierde primaire uitgaven (voor inkomstenmaatregelen) (= 25-26-27-28-14)		452,6	42,4	42,7	43,7
Netto primaire uitgavengroei					
30. Netto nationaal gefinancierde primaire uitgavengroei			6,2	6,9	6,8
Balansen					
31. Netto overschot/tekort(= 7-23)	B.9	-3,7	-0,3	-1,8	-2,5
32. Primaire balans (= 31-14)	B.9-D.41p	3,6	0,3	-1,1	-1,7
Conjuncturele aanpassing					
33. Structureel saldo			-1,0	-0,9	-1,7
34. Structureel primair saldo			-0,3	-0,2	-0,9
Schuld					
35. Staatsschuld		481,5	45,1	45,0	46,7
36. Verandering in schuld		1,0	-3,2	-0,1	1,7
37. Bijdragen aan verandering in schuld					
38. Primair saldo (= minus 32)			-0,3	1,1	1,7
39. Sneeuwbaleffect			-2,7	-1,7	-1,0
40. Rentebetalingen (=14)			0,7	0,7	0,8
41. Groei			-3,3	-2,2	-1,2
42. Inflatie (HICP)			0,0	-0,2	-0,7
43. Stock-flow aanpassing (= 36-38-39)			-0,3	0,5	1,1
		%	**%**	**%**	**%**
44. Impliciete rente op schuld			1,5	1,7	1,9

[8] In miljarden euro's.

HOOFDSTUK 5:
DOELSTELLINGEN INKOMSTEN EN UITGAVEN

5.1 Uitgaven

De totale uitgaven relevant voor het EMU-saldo zijn 423,4 miljard euro in 2024 en stijgen naar 457,0 miljard euro in 2025. De inkomsten zijn 405,6 miljard euro in 2024 en 425,1 miljard euro in 2025. Verdere budgettaire kerngegevens zijn in tabel 5.1 weergegeven. Omdat de uitgaven meer stijgen dan de inkomsten, neemt het tekort toe van 1,6% in 2024 naar 2,8% in 2025. In 2026 neemt het tekort verder toe naar 3,7%. Deze toename komt echter door een incidentiele uitgave aan de affinanciering van de militaire pensioenen. Het oplopende tekort werkt door in de schuld, die naar verwachting toeneemt van 44,2% bbp in 2024 naar 50,1% bbp in 2026.

Tabel 5b: Budgettaire kerngegevens

(in miljarden euro, tenzij anders aangegeven)	2023	2024	2025	2026
Inkomsten (belastingen en sociale premies)	**385,6**	**405,6**	**425,1**	**447,0**
Reguliere netto-uitgaven binnen het uitgavenkader	375,9	396,0	427,0	455,0
Overige netto-uitgaven en correcties relevant voor het EMU-saldo	14,4	27,4	29,9	37,2
Totale netto-uitgaven relevant voor het EMU-saldo	**390,3**	**423,4**	**457,0**	**492,2**
EMU-saldo centrale overheid	-4,8	-17,9	-31,9	-45,2
EMU-saldo decentrale overheden	1,2	-0,6	-0,7	-0,7
EMU-saldo collectieve sector	-3,5	-18,5	-32,6	-45,9
EMU-saldo collectieve sector (in procenten bbp)	-0,3%	-1,6%	-2,8%	-3,7%
EMU-schuld collectieve sector	480,7	498,8	548,4	613,8
EMU-schuld collectieve sector (in procenten bbp)	46,5%	44,2%	46,6%	50,1%
Bruto binnenlands product (bbp)	1.034	1.128	1.176	1.225

5.2 Inkomsten

In 2025 ontvangt het Rijk naar verwachting 425,1 miljard euro aan belastingen en premies op EMU-basis. Daarvan zijn budgettair de loon- en inkomstenbelasting, omzetbelasting (btw), zorgpremies, premies volks- en werknemersverzekeringen en de vennootschapsbelasting (vpb) het meest van belang. Dit is een toename van 19,5 miljard euro ten opzichte van 2024, waarvan het grootste gedeelte komt door endogene groei (14,7 miljard euro). In 2026 stijgen de inkomsten naar verwachting naar 447,0 miljard euro. Deze toename van 21,9 miljard euro wordt deels veroorzaakt door endogene groei (16,1 miljard euro) en deels door beleid (5,9 miljard euro). Tabel 5c geeft het totale overzicht weer van de verwachte belasting- en premieontvangsten in 2024 tot en met 2026.

Tabel 5c: Budgettaire kerngegevens: belasting- en premieinkomsten

	2023	2024	2025	2026
Belastingen en premies volksverzekeringen op EMU-basis	300,9	310,8	324,2	340,2
- waarvan belastingen	260,9	273,9	277,4	293,9
- waarvan premies volksverzekeringen	40,0	37,0	46,8	46,3
Premies Werknemersverzekeringen (incl. Zvw)	87,2	94,7	100,9	106,7
Totaal	**388,1**	**405,6**	**425,1**	**447,0**
Mutatie		17,4	19,5	21,9
- waarvan endogene groei		24,6	14,7	16,1
- waarvan beleid		-7,2	4,8	5,9
Endogene mutatie (in %)		6,3%	3,6%	3,8%
Waardeontwikkeling BBP (in %)		5,7%	4,3%	4,2%

HOOFDSTUK 6:
DISCRETIONAIRE BUDGETTAIRE MAATREGELEN

Het kabinet hecht waarde aan gezonde overheidsfinanciën en zet daarom een eerste stap in de beheersing van overheidsuitgaven. Dit doet het kabinet door het uitgavenniveau structureel te beperken. De afgelopen jaren zijn de overheidsuitgaven sterk gestegen als gevolg van de ambitieuze investeringsagenda en hogere uitgaven aan stijgende loon-en prijsontwikkeling. De maatregelen uit het Hoofdlijnenakkoord verminderen de overheidsuitgaven vanaf 2027, om zo de groei van de uitgaven te matigen en te voorkomen dat rekeningen worden doorgeschoven. Voorbeelden van maatregelen zijn dat het kabinet gerichtere keuzes maakt in ontwikkelingssamenwerking, het verlaagd btw-tarief voor logies en culturele goederen en diensten afgeschaft en de groei van het ambtenarenapparaat teruggedraaid wordt. De investeringen en beheersende maatregelen van het kabinet zorgen ervoor dat de tekorten vanaf 2028 met ongeveer 0,5% bbp afnemen.

In Tabel 6 wordt een overzicht gegeven van de totale discretionaire budgettaire maatregelen per jaar. Dit overzicht omvat niet alleen de maatregelen die door dit kabinet zijn getroffen, maar ook maatregelen die door vorige kabinetten zijn genomen en nog effect hebben in de komende jaren.

DBP Tabel 6: Verwacht effect van discretionaire inkomstenmaatregelen

Belastingsoort	One-off	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Bankheffing	No	0,0	150,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Belasting op autoverkoop	No	-110,0	-99,0	604,0	392,0	93,0	-43,0
Circulaire plastic heffing	No	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	547,0
CO2-heffing tuinbouw	No	0,0	0,0	67,0	2,0	1,0	2,0
Belasting op kolen	No	0,0	0,0	0,0	0,0	83,7	-6,7
Vennootschapsbelasting	Yes	0,0	-1053,0	1047,0	0,0	0,0	0,0
Vennootschapsbelasting	No	2100,0	45,7	941,6	-142,9	-209,6	-33,8
Dividendbelasting	Yes	5000,0	-5293,0	586,0	-293,0	0,0	0,0
Dividendbelasting	No	166,1	-594,8	166,0	129,8	21,2	24,1
Alcoholaccijns	No	0,0	26,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Bieraccijns	No	-2,0	41,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Benzineaccijns	No	-131,0	-88,7	514,2	309,2	0,9	-2,7
Accijns op andere motorbrandstoffen	No	-32,2	-100,3	972,1	158,2	-187,1	-67,2
Tabaksaccijns	No	153,0	361,0	170,0	0,0	0,0	0,0
Wijnaccijns	No	0,0	23,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Energiebelasting	No	6063,1	-270,0	468,7	-263,4	239,3	-109,0
Vermogensbelasting	No	-0,6	12,7	-3,8	56,3	9,2	-0,4
Vliegbelasting	No	354,0	63,0	0,0	0,0	248,0	0,0
Belasting op kansspelen	No	12,0	26,0	202,0	0,0	0,0	0,0
Ziektekostenpremie (cure), aandeel burger	No	-1679,3	-648,9	2882,8	1259,3	4405,0	407,0
Inkomstenbelasting, box 1	No	-1216,8	2791,6	-2748,1	409,9	393,1	63,1
Inkomstenbelasting, box 2	Yes	473,2	2731,6	-3335,0	0,0	0,0	0,0
Inkomstenbelasting, box 2	No	481,8	-452,3	-419,6	190,8	24,2	77,0
Inkomstenbelasting, box 3	Yes	1778,0	-4362,0	4362,0	0,0	0,0	0,0
Inkomstenbelasting, box 3	No	-1247,8	-446,9	631,5	-203,4	1925,9	98,9
Inframarginale heffing	Yes	0,0	179,0	-179,0	0,0	0,0	0,0

Verzekeringsbelasting	No	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Niet van toepassing	No	-10,9	3,6	1,0	-2,0	-2,0	-3,0
Makelaarsbelasting	No	-872,0	-5,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Wegenbelasting	No	-11,7	-18,2	487,7	283,7	-50,7	-69,4
Sociale werkgeversbijdragen die niet gerelateerd zijn aan gezondheidszorg	No	324,4	545,6	19,7	182,4	-416,8	-62,9
Solidariteitsheffing	Yes	-6433,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Zegelrecht	No	1089,4	9,4	28,4	9,4	41,4	42,4
Belasting op gebruik van alcoholvrije dranken	No	0,0	396,0	0,0	0,0	0,0	0,0
BTW	No	994,0	0,0	-152,0	2629,0	189,8	1,7
Afvalbelasting	No	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Tabel 7 presenteert de inkomsten uit de Herstel- en Veerkrachtfaciliteit (HVF). Nederland heeft geen leningen gefinancierd uit het HVF.

DBP Tabel 7: Inkomsten uit het Herstel- en Veerkrachtfaciliteit

Ontvangsten uit HVP subsidies	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**	**2025**	**2026**
% BBP							
HVP subsidies zoals opgenomen in inkomstenraming	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,12%	0,24%	0,14%
Cash ontvangsten van HVP subsidies vanuit EU	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Uitgaven gefinancierd met HVP subsidies							
Totaal lopende uitgaven	0,01%	0,05%	0,06%	0,08%	0,08%	0,06%	0,05%
Totaal kapitale uitgaven	0,00%	0,02%	0,02%	0,03%	0,03%	0,02%	0,02%
- Bruto investeringen in vaste activa	0,00%	0,02%	0,02%	0,03%	0,03%	0,02%	0,02%
- Kapitaaloverdrachten	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Overige kosten gefinancierd met HVP subsidies							
- Verlaging van belastinginkomsten	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
- Andere kosten met impact op inkomsten	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
- Financiële transacties	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%

In Tabel 8 worden de overheidsuitgaven gesorteerd in categorieën, waaronder onderwijs, zorg en werkgelegenheid.

DBP Tabel 8: Overheidsuitgaven gesorteerd op functie

	2024 (% bbp)	**2024 (level)**	**2025 (% bbp)**	**2025 (level)**
Onderwijs	5,07	54,142	5,09	57,4111
Gezondheidszorg	9,12	97,35	9,37	105,72
Werkgelegenheid				

HOOFDSTUK 7:
LANDSPECIFIEKE AANBEVELINGEN

Als onderdeel van het Europees Semester beoordeelt de Commissie het beleid van lidstaten (sociaal, economisch, arbeidsmarkt, structureel en budgettair). De Commissie presenteert hierbij een aantal landspecifieke aanbevelingen. In dit Ontwerpbegrotingsplan worden de investeringen en hervormingen gepresenteerd die deze landspecifieke aanbevelingen adresseren. Dit zijn structurele (niet-budgettaire) aanbevelingen teruggaand tot 2019 die volgens de jaarlijkse Commissiebeoordeling nog niet substantieel of volledig zijn geïmplementeerd of uitgevoerd.[9] De Commissievoorstellen voor de 2024 landspecifieke aanbevelingen zijn het meest recent. Deze zijn 19 juni jl. gepubliceerd[10], waarna de Raad de 2024 aanbevelingen op 16 juli jl. heeft goedgekeurd. In het najaar zullen ze door de Europese Raad bekrachtigd worden en daarna door de Raad definitief worden aangenomen.[11]

Tabel 9a t/m 9d presenteren een overzicht van de landspecifieke aanbevelingen en de bijbehorende maatregelen. De landspecifieke aanbevelingen zijn onderverdeeld in gemeenschappelijke prioriteiten van de Europese Unie. In bijlage 3 worden de maatregelen verder toegelicht. Het criterium voor opname is dat de maatregel bijdraagt aan de gemeenschappelijke prioriteit of aanbeveling, maar nog niet volledig geïmplementeerd is. Volledig geïmplementeerde maatregelen uit het HVP zijn wel opgenomen.

Tabel 9a: LSA's gemeenschappelijke prioriteit: Groene en digitale transitie

Het verwezenlijken van een eerlijke groene en digitale transitie, met inbegrip van de klimaatdoelstellingen zoals vastgelegd in de Europese Klimaatwet	
Landspecifieke aanbeveling	**Maatregelen (# correspondeert met de tabel in bijlage 3)**
Duurzame landbouw 2024.4.2: Verdere inspanningen leveren voor duurzame landbouw 2023.4.4 2022.4.5	• ketenaanpak verduurzaming landbouw (1) • omschakelprogramma 'duurzame landbouw' (2)
Transitie naar hernieuwbare energie 2024.4.1: Randvoorwaarden verbeteren om investeringen in het elektriciteitstransmissie- en het elektriciteitsdistributienet te stimuleren, en met name de inzet van hernieuwbare energiebronnen te versnellen en het concurrentievermogen te verbeteren. 2023.4.2 2022.4.2 2020.3.4 2019.3.3	• Landelijke Actieprogramma Netcongestie (3) - *HVP* • Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat (4) - *HVP* • Programma Energiehoofdstructuur (5) • Omgevingswet (6) • SDE ++ (7) • Klimaat- en Transitiefonds (8)
Energie-efficiëntie, met name in de gebouwde omgeving 2023.4.3 2022.4.3	• Programma Versnelling Verduurzaming Gebouwde Omgeving (PVGO) (9) • Actualisering van de Energiebesparingsplicht (10)
Vaardigheden t.b.v. de groene transitie 2023.4.5	• Actieplan Groene en Digitale Banen (11)
Onderzoek en ontwikkeling (R&D) 2019.3.2	• Investeringen in onderzoek en ontwikkeling vanuit het Nationaal Groeifonds (12) • Quantum Delta NL (13) - *HVP*
Overige maatregelen	• Strategie Digitale Economie: Generieke Instrumenten (14) • Strategie Digitale Economie: Specifieke Instrumenten (15)

[9] Zie Country-specific recommendations database (europa.eu) voor 2023 en eerder.
[10] 2024 European Semester: Country Specific Recommendations / Commission Recommendations - European Commission (europa.eu)
[11] Kamerstuk 21501-07, nr. 2052

	• Strategie Digitale Economie: Nationale Groeifonds (16) • Aanpassing nationale klimaatwet (17) • Instelling Klimaatfonds (18) • Subsidieregeling Publieke Laadinfrastructuur zwaar vervoer (SPULA) (19)

Tabel 9b: LSA's gemeenschappelijke prioriteit: Sociale en economische veerkracht

Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten	
Landspecifieke aanbeveling	**Maatregelen (# correspondeert met de tabel in bijlage 3)**
Belastingsysteem 2024.1.3 De belastingheffing op de verschillende soorten inkomsten uit vermogen op één lijn brengen, onder meer om de bevoordeling van schulden van huishoudens te beperken. 2023.1.5, 2022.1.4 & 2019.1.1	• Belasten van inkomen uit vermogen (20)
Woningmarkt 2024.1.4 Belemmeringen voor de bouw van nieuwe woningen wegnemen en zorgen voor betaalbare en beschikbare woningen op de particuliere huurmarkt. 2023.1.6	• Aanwijzing grootschalige woningbouwlocaties en NOVEX gebieden (21) • Financiële ondersteuning om sneller en betaalbaarder te kunnen bouwen (7,5 miljard tot en met 2030) (22) - *HVP* • Wet Versterking regie Volkshuisvesting Versnellen en verkorten beroepsprocedures (23)- *HVP* • Wet betaalbare huur: modernisering WWS, nieuwbouwopslag, afspraken met IVBN en corporatiesector over nieuwbouw middenhuur (100.000 woningen in totaal); (24) • Wetsvoorstel Hervorming Huurtoeslag ter ondersteuning betaalbaarheid in midden- en vrije huursector. (25)
Zorg 2024.1.5 De verwachte toename van leeftijdsgerelateerde uitgaven aanpakken door het stelsel van langdurige zorg kosteneffectiever te maken. Oudere LSA's 2020.1.2 2022.3 2023.3	• Tijdelijk extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd (Nationale Zorgreserve en Sector Plan plus) (26) - *HVP* • SET-COVID-19 (27) - *HVP* • IC-opschaling (28) - *HVP* • STOZ-regeling (29) • Programma Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen (WOZO) (30) • Toekomstagenda zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking (31) • Nationale dementiestrategie 2021 – 2030 (32) • Verbeteren en Verbreden van de Toets op het Basispakket (VVTB) (33) • Kennisinfrastructuur in de Langdurige zorg (34)
Arbeidsmarkt 2024.3.1 Maatregelen nemen om het minder aantrekkelijk te maken om gebruik te maken van flexibele of tijdelijke arbeidscontracten 2024.3.2 Structurele en sectorspecifieke tekorten aan arbeidskrachten en vaardigheden aanpakken, onder meer door onderbenut arbeidspotentieel aan te boren en de overstap naar sectoren met een hoge productiviteit en naar sectoren met sociale uitdagingen te stimuleren. Oudere LSA's: 2023.3.1, 2023.3.2, 2023.3.3, 2022.3.3, 2022.3, 2022.3.2, 2022.3.1, 2022.3.5, 2020.2.2 ,2019.2.2, 2019.2.1 & 2019.2.3	• Wet Meer Zekerheid Flexwerkers (35) • Verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen (36) - *HVP* • Actieplan Groene en Digitale Banen (11) • Aanpak arbeidsmarktkrapte (37) • Actieplan aanpak van schijnzelfstandigheid (38) - *HVP* • Programma voor een inclusieve arbeidsmarkt (39) • Regionale Mobiliteitsteams/ Regionale Werkcentra (40) • Wet Breed Offensief (41) • Ontwikkelpaden (42) • SLIM-regeling (43) • Meer uren werkt! (44)
Onderwijs 2024.3.3 De basisvaardigheden verbeteren, onder meer door lerarentekorten aan te pakken en kansarme scholen ondersteuning op maat te bieden.	• Nieuwe kerndoelen basisvaardigheden primair onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs (45) • Nieuwe examenprogramma's bovenbouw voortgezet onderwijs (46)

	• Subsidieregeling Verbetering basisvaardigheden (47) • gerichte bekostiging basisvaardigheden (48) • toevoegen van het evidence-informed werken aan de wettelijke deugdelijkheidseisen funderend onderwijs (49) • verplichting leerlingvolgsystemen in de onderbouw vo (50) • BoekStart en de Bibliotheek op school (51) • extra ruimte voor kwalitatief goede leraren in het Onderwijsakkoord (52) • Regeling zij-instroom (53) • Regeling SOOL (subsidie onderwijspersoneel opleiding tot leraar) (54) • Regeling statushouders en de stap naar de klas (55) • Verhoging salarissen van leraren in het primair onderwijs (56) • Verlagen werkdruk (57) • Professionalisering leraren, schoolleiders en ondersteunend personeel (58) • Regeling onderwijskansen voortgezet onderwijs (59)
Overige maatregelen	• Wet toekomst pensioenen (60) - *HVP*

Tabel 9c: LSA's gemeenschappelijke prioriteit: Energiezekerheid

Energiezekerheid	
Landspecifieke aanbeveling	**Maatregelen (# correspondeert met de tabel in bijlage 3)**
Elektriciteitsnet 2024.4.1 Randvoorwaarden verbeteren om investeringen in het elektriciteitstransmissie- en het elektriciteitsdistributienet te stimuleren, en met name de inzet van hernieuwbare energiebronnen te versnellen en het concurrentievermogen te verbeteren. Oudere LSA's: 2023.4.2, 2022.4.2	• Landelijke Actieprogramma Netcongestie (3) - *HVP*
Energie-efficiënte, met name in de gebouwde omgeving 2023.4.3 2022.4.3	• Actualisering van de Energiebesparingsplicht (10)
Overige maatregelen	• Nieuwe Energiewet (63) • Wet bestrijding Energieleveringscrisis (64) • Aanpassing Wet Voorraadvorming Aardolieproducten (65) • CER/NIS (66) • Waterstof (67)

Tabel 9d: LSA's gemeenschappelijke prioriteit: Opbouw defensiecapaciteit

Opbouw defensiecapaciteit	
Landspecifieke aanbeveling	**Maatregelen (# correspondeert met de tabel in bijlage 3)**

Overige maatregelen	• Investeringen 2024-2028
	  ○ Defensiebreed materieel €9,6 mld. (68)
	  ○ Maritiem materieel €8,6 mld. (69)
	  ○ Land materieel €11,6 mld. (70)
	  ○ Lucht materieel €11,8 mld. (71)
	  ○ Infrastructuur en Vastgoed €6,3 mld. (72)
	  ○ IT €7,5 mld. (73)
	  ○ Investeringen nominaal en nog onverdeeld €0,6 mld (74)

HOOFDSTUK 8:
VERDELINGSEFFECTEN VAN DE BELANGRIJKSTE MAATREGELEN OP HET GEBIED VAN INKOMSTEN EN UITGAVEN

Met een evenwichtig koopkrachtpakket ondersteunt het kabinet kwetsbare groepen en werkende middeninkomens. Het kabinet geeft hiermee invulling aan de doelen van het Hoofdlijnenakkoord: het niet laten oplopen van armoede en kinderarmoede ten opzichte van 2024, het inzetten van middelen zodat werkende middeninkomens er op vooruit gaan, het verlagen van de marginale druk en de wens om het belastingstelsel begrijpelijker te maken. Het kabinet richt zich op deze doelen via de introductie van een derde tarief in de inkomstenbelasting, gecombineerd met een verlaging van het tarief in de eerste schijf. Door een tariefsverlaging in de inkomstenbelasting en een vereenvoudiging in de huurtoeslag maakt het kabinet werken lonender. Het koopkrachtbeeld laat zien dat met de maatregelen de koopkrachtontwikkeling tussen werkenden en uitkeringsgerechtigden in balans is. Daarnaast loopt met de invulling van het lastenpakket armoede niet op.

Tabel 10a: Koopkrachtontwikkeling voor verschillende groepen huishoudens (%)

	2025 *met maatregelen*	**2025-2028** *cumulatief per jaar*
1e (<=111% WML)	0,6%	0,8%
2e (111-177% WML)	1,1%	1,0%
3e (177-271% WML)	0,7%	0,8%
4e (271-398% WML)	0,6%	0,8%
5e (>398% WML)	0,5%	0,7%
Inkomensbron		
Werkenden	0,7%	0,8%
Uitkeringsgerechtigden	1,0%	0,8%
Gepensioneerden	0,6%	0,9%
Huishoudtype		
Tweeverdieners	0,6%	0,8%
Alleenstaanden	0,8%	0,9%
Alleenverdieners	0,5%	0,8%
Kinderen		
Huishoudens met kinderen	0,5%	0,7%
Huishoudens zonder kinderen	0,8%	0,8%
Alle huishoudens	**0,7%**	**0,8%**

Bron: Ministerie van Financiën

Tabel 10b: Ontwikkeling aantal personen en kinderen in armoede (%)

		2024	**2025** *met maatregelen*
Personen	% onder armoedegrens	4,5%	4,4%
Kinderen	% onder armoedegrens	4,7%	4,7%

Bron: Ministerie van Financiën

BIJLAGE 1:
METHODOLOGISCHE ASPECTEN, MET INBEGRIP VAN DE GERAAMDE EFFECTEN VAN GEAGGREGEERDE BEGROTINGSMAATREGELEN OP DE ECONOMISCHE GROEI

Tabel B1: Methodologische aspecten

Technische raming	Stappen voor het budgettaire proces waarvoor het gebruikt is	Belangrijke kenmerken van gebruikt model/ techniek
SAFFIER III	macrovoorspelling voor de Nederlandse economie op korte en middellange termijn	macro-econometrisch model
MIMOSI	ramingen koopkracht, loonkosten, sociale zekerheid en loon- en inkomstenheffing	microsimulatiemodel
MICSIM	raming beleidseffecten op structureel arbeidsaanbod	algemeen evenwichtsmodel
TAXUS	korte en middellange termijnramingen van belastingen (m.u.v. loon- en inkomstenbelasting)	detailraming belastingontvangsten
ZOEM	raming werkgelegenheid zorg en zorguitgaven	rekenkundig model voor werkgelegenheid zorg en voor zorguitgaven op korte en middellange termijn
EMU model	raming van werkgelegenheid overheid en collectieve uitgaven en inkomsten m.u.v. belastingen, zorg en sociale zekerheid	gedetailleerd rekenkundig model voor werkgelegenheid overheid en voor totale overheidsfinanciën op korte en middellange termijn
EVIEWS in combinatie met software van de EC	raming output gaps	econometrisch model

Instrumenten voor modellering zijn gebruikt:

- bij het opstellen van macro-prognoses
- bij het ramen van inkomsten en uitgaven bij een scenario van ongewijzigd beleid
- bij het ramen van de verdelingseffecten van de belangrijkste maatregelen op het gebied van inkomsten en uitgaven
- bij het kwantificeren van de in de Ontwerpbegroting op te nemen maatregelen inzake inkomsten en uitgaven
- bij het onderzoek naar de doelgerichtheid van de hervormingen in het Ontwerpbegrotingsplan ten aanzien van de streefdoelen van de Unie-strategie voor groei en werkgelegenheid en de landspecifieke aanbevelingen.

BIJLAGE 2:
TABELLEN ONTWERPBEGROTINGSPLAN

Tabel 0.i) Basisaannames

In procenten	2023	2024	2025
Kortetermijnrente (jaarlijks gemiddelde)	3,4	3,7	2,7
Langetermijnrente (jaarlijks gemiddelde)	2,8	2,7	2,7
USD/€ wisselkoers (jaarlijks gemiddelde)	1,1	1,1	1,1
Nominale effectieve wisselkoers	3,5	1,1	0,8
Wereld exclusief EU28, bbp groei	4,0	3,8	3,6
Bbp groei EU28	0,4	0,9	1,5
Groei van relevante buitenlandse markten	-0,4	1,1	2,8
Wereldinvoervolume, exclusief EU	1,1	3,2	3,3
Olie (Brent, USD/vat)	82,5	83,0	77,2

Bron: CPB

Tabel 0.ii) Voornaamste aannames

	2023 (Levels)	2024 (Levels)	2025 (Levels)
1. **Externe context**			
a. Prijzen van grondstoffen (exclusief energie, HHWI, euro's)	-16,9	2,0	-4,1
b. Spreads ten aanzien van Duitse obligaties	-2,4	-2,4	-2,4
2. **Begrotingsbeleid**			
a. Financieringsoverschot/-tekort van de overheid	-0,4	-1,8	-2,5
b. Bruto overheidsschuld	45,1	45,0	46,7
3. Monetair beleid/ Financiële sector/aannamen betreffende rentevoeten			
a. Rente			
i. Euribor			
ii. Depositorente			
iii. Rente op leningen			
iv. Vervalrendement van overheidsobligaties van 10 jaar	2,8	2,7	2,7
b. Evolutie van deposito's			
c. Evolutie van leningen			
d. Trends in oninbare leningen (NPLs)			
4. Demografische trends			
a. Evolutie van actieve bevolking	2,0	1,0	0,6
b. Afhankelijkheidsgraad	75,7	76,0	76,0
5. Structuurbeleid			

Bron: CPB

Tabel 1.a. Macro-economische vooruitzichten

	ESA Code	2023 Levels	2023 Mutatie	2024 Mutatie	2025 Mutatie
1. Reëel bbp	B1*g	1067,6	0,1	0,6	1,5
waarvan toe te schrijven aan het geraamde effect van geaggregeerde begrotingsmaatregelen op economische groei					
2. Potentieel bbp			2,1	1,9	1,8
waarvan bijdragen:					
Arbeid			1,2	1,0	0,8
Kapitaal			0,5	0,5	0,5
Totale factorproductiviteit			0,4	0,4	0,5
3. Nominaal bbp	B1*g		7,4	5,7	4,3
Componenten van reëel bbp					
4. Private consumptieve bestedingen	P.3	471,2	0,8	0,7	2,7
5. Consumptieve bestedingen van de overheid	P.3	264,1	2,9	2,5	1,3
6. Bruto investeringen in vaste activa	P.51	214,5	1,3	-1,4	2,7
7. Veranderingen in voorraden en saldo aanen verkopen van kostbaarheden (% van bbp)	P.52 + P.53	-1,5	-2,3	-0,3	0,2
8. Uitvoer van goederen en diensten	P.6	945,2	-0,5	-0,4	2,4
9. Invoer van goederen en diensten	P.7	826,0	-1,8	-0,7	3,7
Bijdragen tot groei van reëel bbp					
10. Finale binnenlandse vraag		949,8	1,5	0,7	2,3
11. Veranderingen in voorraden en saldo aanen verkopen van kostbaarheden	P.52 + P.53	-1,5	-2,3	-0,3	0,2
12. Saldo goederen- en dienstentransacties van het buitenland	B.11	119,2	1,1	0,2	-0,7

Bron: CPB

Tabel 1.b. Prijsontwikkelingen

	ESA Code	2023 Levels	2023 mutatie	2024 mutatie	2025 mutatie
1. Bbp deflator		1067,6	7,3	5,1	2,7
2. Deflator van de particuliere consumptie		471,2	6,9	2,9	2,3
3. HICP			4,1	3,5	2,8
4. Deflator van de publieke consumptie		264,1	6,1	6,1	3,5
5. Investeringsdeflator		214,5	4,1	4,5	2,2
6. Uitvoerprijsdeflator (goederen en diensten)		945,2	-0,9	1,0	1,7
7. Invoerprijsdeflator (goederen en diensten)		826,0	-3,4	-0,7	1,4

Bron: CPB

Tabel 1.c. Arbeidsmarktontwikkelingen

	ESA Code	2023 Levels	2023 Mutatie	2024 Mutatie	2025 Mutatie
1. Werkgelegenheid: personen		10233,0	1,6	0,9	0,1
2. Werkgelegenheid: gewerkte uren		14723,0	1,4	0,7	0,2
3. Werkloosheidscijfer (%)		359,0	3,6	3,7	3,8
4. Arbeidsproductiviteit: personen		104,3	-1,5	-0,3	1,4
5. Arbeidsproductiviteit: gewerkte uren		72,5	-1,2	-0,2	1,1
6. Beloning van werknemers	D.1	489,6	7,7	7,7	5,3
7. Beloning per werknemer		33,3	6,6	7,0	5,1

Bron: CPB

Tabel 1.d. Sectorale saldi

	ESA Code	2023 % bbp	2024 % bbp	2025 % bbp
1. Vorderingenoverschot/-tekort t.a.v. het buitenland	B.9	9,9	10,8	10,0
waarvan				
Saldo goederen en diensten		11,2	12,1	11,3
Saldo primaire inkomsten en overdrachten		-0,8	-0,8	-0,8
Kapitaalrekening		-0,5	-0,5	-0,5
2. Vorderingenoverschot/-tekort van de particuliere sector	B.9	10,2	12,9	12,8
3. Vorderingenoverschot/-tekort van de overheid	EDP B.9	-0,4	-1,8	-2,5
4. Statistische verschillen		9,9	10,8	10,0

Bron: CPB

Tabel 2.a. Begrotingsdoelstellingen van de overheid uitgesplitst naar subsector

	ESA Code	2023 % bbp	2024 % bbp	2025 % bbp
Vorderingenoverschot/-tekort (EDP B.9) naar subsector				
1. Overheid	S.13	-0,3	-1,8	-2,5
2. Centrale overheid	S.1311	-2,1	-2,7	-3,3
3. Deelstaatoverheid	S.1312			
4. Lokale overheid	S.1313	0,0	0,0	-0,1
5. Wettelijke socialeverzekeringsinstellingen	S.1314	1,7	1,0	0,9
6. Rente-uitgaven	EDP D.41	0,7	0,7	0,8
7. Primair saldo		0,3	-1,1	-1,7
8. Eenmalige en andere tijdelijke maatregelen		-0,5	0,2	0,0
8.a waarvan aan de inkomstenkant		-0,5	-0,2	0,0
8.b waarvan aan de uitgavenkant		0,0	0,4	0,0
9. Groei van het reële bbp (%) (=1 in Tabel 1a)		0,1	0,6	1,5
10. Groei van het potentiële bbp (%) (=2 in Tabel 1a)		2,1	1,9	1,8
bijdragen:				
arbeid		1,2	1,0	0,8
kapitaal		0,5	0,5	0,5

totale factorproductiviteit	0,4	0,4	0,5
11. Output gap (% van het potentiële bbp)	0,2	-1,1	-1,3
12. Cyclisch begrotingsonderdeel (% van potentiële bbp)	0,6	-0,8	-0,8
13. Conjunctuurgezuiverd saldo (1-12) (% van het potentiële bbp)	-0,9	-1,0	-1,7
14. Conjunctuurgezuiverd primair saldo (13+6) (% van het potentiële bbp)	-0,2	-0,3	-0,9
15. Structureel saldo (13-8) (% van het potentiële bbp)	-1,0	-0,9	-1,8

Bron: CPB

Tabel 2.b. Ontwikkelingen in de schuldpositie van de totale overheid

	ESA Code	2023 % bbp	2024 % bbp	2025 % bbp
1. Bruto schuld		45,098	44,991	46,719
2. Variatie in brutoschuld		-3,247	-0,107	1,728
Bijdragen tot variatie in brutoschuld				
3. Primair saldo (=post 7 in tabel 2.a.i)		0,335	-1,055	-1,693
4. Rente-uitgaven (=post 6 in tabel 2.a.i)	EDP D.41	0,685	0,729	0,835
5. Stock-flow adjustment		-0,253	0,543	1,057
waarvan:				
Verschillen tussen liquide middelen en transitorische posten				
Nettoaccumulatie van financiële activa				
waarvan:				
privatiseringen				
waarderingseffecten en andere				
p.m.: impliciete rente op schuld		1,521	1,708	1,936
Andere relevante variabelen				
6. Liquide financiële activa				
7. Netto financiële schuld (7=1-6)				
8. Schulddelging (bestaande obligaties) sinds het einde van het voorgaande jaar				
9. Percentage van de schuld in vreemde valuta*				
10. Gemiddelde looptijd				

Bron: CPB

Tabel 2.c. Voorwaardelijke verplichtingen

	2024 (% bbp)	2025 (% bbp)
Overheidsgaranties	18,93	18,21
Waarvan gerelateerd aan de financiële sector	15,75	15,10

Bron: Ministerie van Financiën

Tabel 3.1 Projecties inzake overheidsuitgaven en -inkomsten, uitgesplitst naar belangrijkste onderdelen

	ESA Code	2023 % bbp	2024 % bbp	2025 % bbp
Overheid (S13)				
1. Totaal inkomsten in ongewijzigd beleid	TR	42,844	42,180	42,231
Waarvan				
1.1. Belastingen op productie en invoer	D.2	11,131	11,117	11,009
1.2. Belastingen op inkomen, vermogen enz.	D.5	14,636	14,426	13,927
1.3 Vermogensheffingen	D.91	0,294	0,305	0,306
1.4 Sociale uitkeringen	D.61	12,612	12,457	12,966
1.5 Inkomen uit vermogen	D.4	0,615	0,394	0,490
1.6 Overig		3,556	3,481	3,533
p.m.: Belastingdruk (D.2+D.5+D.61+D.91-D.995)				
2. Totaal uitgavenbeeld bij ongewijzigd beleid	TE	43,205	43,977	44,773
Waarvan				
2.1 Beloning van werknemers	D.1	8,321	8,651	8,668
2.2 Intermediar verbruik	P.2	6,297	6,248	6,104
2.3 Sociale uitkeringen (anders dan sociale transfers in natura	D.62	10,292	10,604	11,051
2.4 Sociale transfers in natura via producenten	D.63	10,125	10,590	10,852
2.5 Rente-uitgaven	EDP D.41	0,6846204	0,728872	0,8354402
2.6 Subsidies	D.3	1,685	1,455	1,846
2.7 Bruto investeringen in vaste activa	P.51	3,147	3,038	3,104
2.8 Kapitaal overdrachten	D.9	0,753	1,015	0,628
2.9 Overig		1,900	1,648	1,684

Bron: CPB en Ministerie van Financiën

Tabel 4.a Doelstellingen inzake overheidsuitgaven en -inkomsten, uitgesplitst naar belangrijkste onderdelen

	ESA Code	2023 % bbp	2024 % bbp	2025 % bbp
Overheid (S13)				
1. Totaal inkomsten in ongewijzigd beleid	TR	42,844	42,180	42,231
Waarvan				
1.1. Belastingen op productie en invoer	D.2	11,131	11,117	11,009
1.2. Belastingen op inkomen, vermogen enz.	D.5	14,636	14,426	13,927
1.3 Vermogensheffingen	D.91	0,294	0,305	0,306
1.4 Sociale uitkeringen	D.61	12,612	12,457	12,966
1.5 Inkomen uit vermogen	D.4	0,615	0,394	0,490
1.6 Overig		3,556	3,481	3,533
p.m.: Belastingdruk (D.2+D.5+D.61+D.91-D.995)				
2. Totaal uitgavenbeeld bij ongewijzigd beleid	TE	43,205	43,977	44,773
Waarvan				
2.1 Beloning van werknemers	D.1	8,321	8,651	8,668
2.2 Intermediar verbruik	P.2	6,297	6,248	6,104
2.3 Sociale uitkeringen (anders dan sociale transfers in natura	D.62	10,292	10,604	11,051
2.4 Sociale transfers in natura via producenten	D.63	10,125	10,590	10,852
2.5 Rente-uitgaven	EDP D.41	0,6846204	0,728872	0,8354402
2.6 Subsidies	D.3	1,685	1,455	1,846
2.7 Bruto investeringen in vaste activa	P.51	3,147	3,038	3,104
2.8 Kapitaal overdrachten	D.9	0,753	1,015	0,628
2.9 Overig		1,900	1,648	1,684

Bron: CPB en Ministerie van Financiën

Tabel 4.b Bedragen die van de uitgavenregel moeten worden uitgesloten

	2023 Levels	2023 % bbp	2024 % bbp	2025 % bbp
1. Uitgaven voor EU-programma's die volledig door inkomsten van EU-fondsen worden gedekt	0,512	0,048	0,040	0,024
1a. Investeringsuitgaven die volledig door inkomsten van EU-fondsen worden gedekt				
2. Cyclische uitgaven voor werkloosheidsuitkeringen*	-0,566	-0,053	0,015	0,069
3. Effect van discretionaire inkomstenmaatregelen				
4. Bij wet verplicht gestelde inkomstenstijgingen				

Bron: Ministerie van Financiën, CPB

Tabel 4.ci) Overheidsuitgaven voor onderwijs, gezondheidszorg en werkgelegenheid

	2024 (% bbp)	2024 (level)	2025 (% bbp)	2025 (level)
Onderwijs	5,07	54,142	5,09	57,4111
Gezondheidszorg	9,12	97,35	9,37	105,72
Werkgelegenheid				

Bron: CPB

Tabel 4.cii) Classificatie van overheidsfuncties

	COFOG Code	2023 % bbp	2024 (% bbp)	2025 % bbp
1. Algemeen overheidsbestuur	1	9,38	8,58	8,70
2. Defensie	2	1,05	1,51	1,48
3. Openbare orde en veiligheid	3	1,54	1,85	1,77
4. Economische Zaken	4			
5. Milieubescherming	5			
6. Huisvesting en gemeenschappelijke voorzieningen	6			
7. Gezondheid	7	9,12	9,37	9,57
8. Recreatie, cultuur en godsdienst	8			
9. Onderwijs	9	5,07	5,09	5,20
10. Sociale bescherming	10	11,46	12,48	12,45
11. Totale uitgaven (=post 2 in tabel 2.c.i)	TE	43,37	44,07	44,78

Bron: CPB

Tabel 5. Risicoregelingen

Tabel 5a: Garantieregelingen van het Rijk (in miljoenen euro)

omschrijving	Uitstaande garanties 2023	Geraamde te verlenen 2024	Geraamde te vervallen 2024	Uitstaande garanties 2024	Garantieplafond 2024	Geraamde te verlenen 2025	Geraamde te vervallen 2025	Uitstaande garanties 2025	Garantieplafond 2025	Totaalplafond
Raad van Europa	176,7	110,7	-	287,4	-	-	-	287,4	-	287,4
Bouwleningen academische ziekenhuizen	100,4	-	-	100,4	-	-	-	100,4	-	176,6
Achterborgovereenkomst NRF	373,7	29,0	29,2	373,5	-	-	-	373,5	-	380,0
Indemniteitsregeling	194,4	237,7	194,4	237,7	-	-	-	237,7	-	450,0
Single Resolution Fund	4.163,5	-	4.163,5	-	-	-	-	-	-	-
WAKO (kernongevallen)	9.200,0	-	-	9.200,0	-	-	-	9.200,0	-	9.200,0
Financieringsmaatschappij voor ontwikkelingslanden (FMO)	14.494,1	269,1	-	14.763,2	-	-	-	14.763,2	-	14.763,2
Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB)	747,4	13,9	-	761,2	-	-	-	761,2	-	761,2
DNB - deelneming in kapitaal IMF	31.584,6	2.085,7	2.141,8	31.528,5	-	-	-	31.528,5	-	31.528,5
European Bank for Reconstruction and Development (EBRD)	589,1	-	-	589,1	-	-	-	589,1	-	589,1
European Financial Stabilisation Mechnism (EFSM)	2.435,7	254,9	-	2.690,6	-	-	-	2.690,6	-	2.690,6
European Financial Stability Facility (EFSF)	34.154,2	-	-	34.154,2	-	-	-	34.154,2	-	34.154,2
European Investment Bank (EIB)	11.796,0	-	-	11.796,0	-	-	-	11.796,0	-	11.796,0
European Stability Mechanism (ESM)	35.338,9	-	-	35.338,9	-	-	-	35.338,9	-	35.338,9
Headroomgarantie macro-financiele bijstand (MFB)	1.062,0	27,2	-	1.089,2	-	-	-	1.089,2	-	1.089,2
Kredieten EU-betalingsbalanssteun	3.776,0	94,1	-	3.870,1	-	-	-	3.870,1	-	3.870,1
Macro-financiële bijstand (MFB)	215,4	-	-	215,4	-	-	-	215,4	-	215,4
Next Generation EU (NGEU)	27.869,5	584,3	-	28.453,8	-	-	-	28.453,8	-	28.453,8
Wereldbank	5.404,8	98,5	-	5.503,3	-	-	-	5.503,3	-	5.503,3
Exportkredietverzekering	17.862,8	-	-	17.862,8	10.000,0	-	-	17.862,8	10.000,0	-
Borgstelling MKB Kredieten (BMKB)	1.300,8	765,0	423,7	1.642,1	765,0	765,0	423,7	1.983,4	765,0	-
Garantie Ondernemingsfinanciering (GO)	213,3	400,0	91,0	522,3	400,0	400,0	91,0	831,3	400,0	-
Groeifaciliteit	51,0	85,0	8,7	127,3	85,0	85,0	8,7	203,7	85,0	-
Borgstelling MKB- Landbouwkredieten (BL, BL plus en landbouwinnovatie)	271,6	-	-	271,6	78,2	-	-	271,6	78,2	-
Garantie voor natuurgebieden en landschappen	242,7	-	-	242,7	-	-	-	242,7	-	242,7
Instellingen voor de gezondheidszorg	113,1	-	18,9	94,2	-	-	16,6	77,6	-	94,2
Garantie Dutch Good Growth Fund (DGGF)	101,0	50,0	-	151,0	-	50,0	-	201,0	-	675,0
Garanties Regionale Ontwikkelingsbanken	3.123,2	915,0	10,0	4.028,2	-	-	10,0	4.018,2	-	4.038,2
Overig	519,4	54,8	38,2	536,0	73,3	83,0	19,6	599,4	73,3	880,0
Subtotaal reguliere garanties	207.475,2	6.075,0	7.119,4	206.430,8	11.401,5	1.383,0	569,6	207.244,2	11.401,5	187.177,7

Tabel 5b: Coronagerelateerde garantieregelingen van het Rijk (in miljoenen euro)

omschrijving	Uitstaande garanties 2023	Geraamde te verlenen 2024	Geraamde te vervallen 2024	Uitstaande garanties 2024	Garantieplafond 2024	Geraamde te verlenen 2025	Geraamde te vervallen 2025	Uitstaande garanties 2025	Garantieplafond 2025	Totaal-plafond
EIB - pan Europees Garantiefonds	1.291,8	-	320,3	971,5	-	-	-	971,5	-	971,5
Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency (SURE)	6.143,5	-	159,6	5.983,9	-	-	-	5.983,9	-	5.983,9
Borgstelling MKB Kredieten-Corona (BMKB-C)	103,5	-	82,9	20,6	-	-	10,3	10,3	-	735,0
Garantie Ondernemingsfinanciering-Corona (GO-C)	57,0	-	19,0	38,0	-	-	19,0	19,0	-	2.100,0
Klein Krediet Corona	25,9	-	14,2	11,7	-	-	11,6	0,0	-	250,0
Borgstelling MKB- Landbouwkredieten Corona (BL-C)*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	180,0
Garantie Bestuurlijke aansprakelijkheid SON	2,5	-	-	2,5	-	-	-	2,5	-	2,5
Subtotaal coronagerelateerde garanties	7.624,3	-	596,1	7.028,2	-	-	41,0	6.987,2	-	10.222,9
subtotaal reguliere garanties	207.475,2	6.075,0	7.119,4	206.430,8	11.401,5	1.383,0	569,6	207.244,2	11.401,5	187.177,7
Totaal garanties	215.099,5	6.075,0	7.715,5	213.459,0	11.401,5	1.383,0	610,6	214.231,4	11.401,5	197.400,6

BIJLAGE 3: UITWERKING MAATREGELEN LANDSPECIFIEKE AANBEVELINGEN

Tabel X Hervormingen en investeringen

Hervormingen/investeringen		HVP/MFK[12]	LSA[13]	Gemeenschappelijke prioriteit[14]
Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet				
Duurzame landbouw				
1	Hervorming: ketenaanpak verduurzaming landbouw	-	2024.4.2, 2023.4.4, 2022.4.5	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
2	Investering: omschakelprogramma 'duurzame landbouw'	-	2024.4.2, 2023.4.4, 2022.4.5	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
Transitie naar hernieuwbare energie				
3	Hervorming: Landelijke Actieprogramma Netcongestie	HVP (C8-R1)	2024.4.1, 2023.4.2, 2022.4.2, 2020.3.4, 2019.3.3	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet , Energiezekerheid
4	Investering: Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat	HVP (C8-R1)	2024.4.1, 2023.4.2, 2022.4.2, 2020.3.4	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
5	Investering: Programma Energiehoofdstructuur	-	2024.4.1, 2023.4.2, 2022.4.2, 2020.3.4	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
6	Hervorming: Omgevingswet	-	2022.4.2	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
7	Hervorming: SDE ++	-	2023.4.2, 2022.4.2, 2020.3.4, 2019.3.3	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet

[12] Indien de maatregel tevens onderdeel is van (i) het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan of (ii) het MFK-Partnerschapsovereenkomst. Voor HVP-maatregelen wordt tussen de haakjes verwezen naar het nummer in de herziene Annex van het Raaduitvoeringsbesluit.

[13] Conform de richtlijnen van de Europese Commissie wordt gereageerd op de landspecifieke aanbevelingen die 'relevant' zijn. Dat wil zeggen, de structurele (niet-budgettaire) aanbevelingen teruggaand tot 2019 die volgens de jaarlijkse Commissiebeoordeling geen 'substantiële' of 'volledige' vooruitgang of implementatie hebben, zie Country-specific recommendations database (europa.eu) voor 2023 en eerder.

[14] De gemeenschappelijke prioriteiten van de Unie cf. Artikel 13(c) Verordening 2024/1263, (i) het verwezenlijken van een eerlijke groene en digitale transitie, met inbegrip van de klimaatdoelstellingen zoals vastgelegd in Verordening (EU) 2021/1119 ("Europese Klimaatwet"), (ii) sociale en economische veerkracht, met inbegrip van de Europese pijler van sociale rechten, (iii) energiezekerheid en (iv) waar noodzakelijk, de opbouw van defensievermogens.

8	Investering : Klimaat- en Transitiefonds	-	2023.4.2, 2022.4.2, 2020.3.4, 2019.3.3	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
Energie-efficiëntie, met name in de gebouwde omgeving				
9	Hervorming: Programma Versnelling Verduurzaming Gebouwde Omgeving (PVGO)	-	2023.4.3, 2022.4.3	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
10	Hervorming: Actualisering van de Energiebesparingsplicht	-	2023.4.3, 2022.4.3	Energiezekerheid
Vaardigheden t.b.v. de groene transitie				
11	Hervorming: Actieplan Groene en Digitale Banen		2023.4.5	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten; een eerlijke digitale transitie; Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
Onderzoek en ontwikkeling (R&D)				
12	Investering: Investeringen in onderzoek en ontwikkeling vanuit het Nationaal Groeifonds (5,5 mld. EUR voorwaardelijk toegekend of gereserveerd per eind 2023)	-	2019.3.2	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
13	Investering: Quantum Delta NL (277,9 mln. EUR)	HVP (C2.1 I1)	2019.3.2	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
Overige maatregelen				
14	Investering: Strategie Digitale Economie: Generieke Instrumenten	-		Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
15	Investering: Strategie Digitale Economie: Specifieke Instrumenten	-		Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
16	Investering: Strategie Digitale Economie: Nationale Groeifonds	-		Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
17	Aanpassing nationale klimaatwet			Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet

18	Instelling Klimaatfonds			Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
19	Investering 1: Subsidieregeling Publieke Laadinfrastructuur zwaar vervoer (SPULA)		2022.4.4	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten				
Belastingsysteem				
20	Hervorming: belasten van inkomen uit vermogen	-	2024.1.3, 2023.1.5, 2022.1.4, 2019.1.1	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
Woningmarkt				
21	Hervorming: Aanwijzing grootschalige woningbouwlocaties en NOVEX gebieden	-	2024.1.4, 2023.1.6	-
22	Investering: Financiële ondersteuning om sneller en betaalbaarder te kunnen bouwen (7,5 miljard tot en met 2030)	HVP (C3.1 R3-1, C3.1 R3-2)	2024.1.4, 2023.1.6	-
23	Hervorming: Wet Versterking regie Volkshuisvesting Versnellen en verkorten beroepsprocedures	HVP (C3.1 R3-4)	2024.1.4, 2023.1.6	-
24	Hervorming: Wet betaalbare huur: modernisering WWS, nieuwbouwopslag, afspraken met IVBN en corporatiesector over nieuwbouw middenhuur (100.000 woningen in totaal)	-	2024.1.4, 2023.1.6	-
25	Hervorming: Wetsvoorstel Hervorming Huurtoeslag ter ondersteuning betaalbaarheid in midden- en vrije huursector.	-	2024.1.4, 2023.1.6	-
Zorg				
26	Hervorming: Tijdelijk extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd (Nationale Zorgreserve en Sector Plan plus)	HVP (C5.1 I1-3)	2020.1.2, 2022.3, 2023.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
27	Hervorming: SET-COVID-19	HVP (C5.1 I3)	2020.1.2	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
28	Hervorming: IC-opschaling	HVP (C5.1 I2)	2020.1.2, 2022.3, 2023.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten

29	Hervorming: STOZ-regeling	-	2020.1.2	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
30	Hervorming: Programma Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen (WOZO)	-	2024.1.5	-
31	Hervorming: Toekomstagenda zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking	-	2024.1.5	-
32	Hervorming: Nationale dementiestrategie 2021 – 2030	-	2024.1.5	-
33	Hervorming: Verbeteren en Verbreden van de Toets op het Basispakket (VVTB or 'improving and broadening the assessment of the Dutch basic benefit package')	-	2024.1.5	-
34	Hervorming: Kennisinfrastructuur in de Langdurige zorg	-	2024.1.5	-
Arbeidsmarkt				
11	Hervorming: Actieplan Groene en Digitale Banen		2023.4.5	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten; een eerlijke digitale transitie; Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet
35	Hervorming: Meer zekerheid flexwerkers		2024.3.1 2023.3.1 2022.3.3 2022.3.2 2022.3.1 2020.2.2 2019.2.2 2019.2.1	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
36	Hervorming: Verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen	HVP (C4.1 R2-1)	2024.3.1 2023.3.1 2022.3.3 2022.3.2 2022.3.1 2020.2.2 2019.2.2 2019.2.1	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
37	Hervorming: Aanpak Arbeidsmarktkrapte		2024.3.1 2023.3.1 2022.3.3 2022.3.2 2022.3.1 2020.2.2 2019.2.2	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
38	Hervorming: Actieplan aanpak van schijnzelfstandigheid	HVP (C4.1 R4)	2024.3.1 2023.3.1 2022.3.3 2022.3.2 2022.3.1 2020.2.2	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten

			2019.2.2 2019.2.1	
39	Hervorming: Programma voor een inclusieve arbeidsmarkt		2024.3.2 2023.3.3 2023.3.2 2022.3.5 2022.3.4 2019.2.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
40	Hervorming: Regionale Mobiliteitsteams/ Regionale Werkcentra		2024.3.2 2023.3.3 2023.3.2 2022.3.5 2022.3.4 2019.2.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
41	Hervorming: Wet Breed Offensief		2024.3.2 2023.3.3 2023.3.2 2022.3.5 2022.3.4 2019.2.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
42	Investering: Ontwikkelpaden		2024.3.2 2023.3.3 2023.3.2 2022.3.5 2022.3.4 2020.3.3 2019.2.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
43	Investering: SLIM-regeling		2024.3.2 2023.3.3 2023.3.2 2022.3.5 2022.3.4 2020.3.3 2019.2.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
44	Hervorming: Meer uren werkt!		2024.3.2 2023.3.3 2023.3.2 2022.3.5 2022.3.4 2019.2.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
Onderwijs				
45	Hervorming: Nieuwe kerndoelen basisvaardigheden primair onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
46	Hervorming: Nieuwe examenprogramma's bovenbouw voortgezet onderwijs	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
47	Investering: Subsidieregeling Verbetering basisvaardigheden	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
48	Investering: gerichte bekostiging basisvaardigheden	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten

49	Hervorming: toevoegen van het evidence-informed werken aan de wettelijke deugdelijkheidseisen funderend onderwijs	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
50	Hervorming: verplichting leerlingvolgsystemen in de onderbouw vo	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
51	Investering: BoekStart en de Bibliotheek op school	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
52	Investering: extra ruimte voor kwalitatief goede leraren in het Onderwijsakkoord	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
53	Investering: Regeling zij-instroom	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
54	Investering: Regeling SOOL (subsidie onderwijsperso-l opleiding tot leraar)	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
55	Investering: Regeling statushouders en de stap naar de klas	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
56	Investering: Verhoging salarissen van leraren in het primair onderwijs	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
57	Investering: Verlagen werkdruk	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
58	Investering: Professionalisering leraren, schoolleiders en ondersteunend personeel	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
59	Investering: Regeling onderwijskansen voortgezet onderwijs	-	2024.3.3	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
Overige maatregelen				
60	Hervorming: Wet toekomst pensioenen	HVP (C4.1 R3)	2022.1.5 2019.2.2	Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten

Energiezekerheid				
Elektriciteitsnet				
3	Hervorming: Landelijke Actieprogramma Netcongestie	HVP (C8-R1)	2024.4.1, 2023.4.2, 2022.4.2, 2020.3.4, 2019.3.3	Een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese Klimaatwet , Energiezekerheid
Energie-efficiëntie, met name in de gebouwde omgeving				
10	Hervorming: Actualisering van de Energiebesparingsplicht	-	2023.4.3, 2022.4.3	Energiezekerheid
Overige maatregelen				
63	Hervorming: Nieuwe Energiewet	HVP (C1.1 R5-1)	2023.4.2, 2023.4.1, 2022.4.1, 2022.4.2, 2020.3.4, 2019.3.3	Energiezekerheid
64	Hervorming: Wet bestrijding Energieleveringscrisis	-	-	Energiezekerheid
65	Hervorming/Investering: Aanpassing Wet Voorraadvorming Aardolieproducten	-	-	Energiezekerheid
66	Hervorming/Investering: CER/NIS	-	-	Energiezekerheid
67	Hervorming/Investering: Waterstof	HVP (C1.1 I2-2)	2023.4.5, 2023.4.2, 2023.4.1, 2022.4.1, 2022.4.2, 2020.3.2, 2020.3.5, 2020.3.4, 2019.3.2, 2019.3.3	Energiezekerheid
Opbouw van defensiecapaciteiten				
Overige maatregelen				
68	Investering 1: Investeringen Defensiebreed materieel 2024-2028 €9,6 mld	-	-	de opbouw van defensiecapaciteiten
69	Investering 2: Investeringen Maritiem materieel 2024-2028 €8,6 mld	-	-	de opbouw van defensiecapaciteiten
70	Investering 3: Investeringen Land materieel 2024-2028 €11,6 mld	-	-	de opbouw van defensiecapaciteiten
71	Investering 4: Investeringen Lucht materieel 2024-2028 €11,8 mld	-	-	de opbouw van defensiecapaciteiten
72	Investering 5: Investeringen Infrastructuur en Vastgoed 2024-2028 €6,3 mld	-	-	de opbouw van defensiecapaciteiten
73	Investering 6: Investeringen IT 2024-2028 €7,5 mld	-	-	de opbouw van defensiecapaciteiten
74	Investering 7: Investeringen nominaal en nog onverdeeld 2024-2028 €0,6 mld			

Toelichting maatregelen

Gemeenschappelijke prioriteit: Het verwezenlijken van een eerlijke groene en digitale transitie, met inbegrip van de klimaatdoelstellingen zoals vastgelegd in de Europese Klimaatwet

Duurzame Landbouw

1. *Ketenaanpak verduurzaming landbouw*
   Het pakket aan maatregelen heeft als doel om de markt voor duurzame producten te vergroten en duurzaamheidsinspanningen op het boerenerf te belonen. Het pakket richt zich onder meer op het vergroten van de transparantie over verduurzaming bij ketenpartijen, het bieden van lange termijn afzetzekerheid door marktpartijen, het verstreken van financiering onder gunstige leenvoorwaarden door financiële instellingen en het betalen van een passende vergoeding voor duurzamere producten door afnemers.

2. *Omschakelprogramma 'duurzame landbouw'*
   Met het omschakelprogramma 'duurzame landbouw' wordt beoogd om de omschakeling naar duurzamere vormen van landbouw financieel mogelijk te maken voor agrarische ondernemers die in het kader van stikstofreductie en op basis van een levensvatbaar duurzaam bedrijfsplan willen omschakelen, maar daarbij tegen financiële belemmeringen aanlopen. Binnen het programma zijn er twee sporen:
   - Tijdelijk verlichten van de kasstroom wanneer een bedrijf wil omschakelen naar een meer duurzame bedrijfsvoering 'omschakelspoor'. Dit spoor bestaat uit twee subsidieregelingen (Regeling Bedrijfsplan voor omschakeling en Regeling Demonstratiebedrijven) en het Investeringsfonds Duurzame Landbouw vanuit het Nationaal Groenfonds.
   - Een 'overbruggingsspoor' om agrarische ondernemers te ondersteunen in de omschakeling, door tijdelijke financiële dips tijdens de omschakelperiode te verzachten/te overbruggen. Dit spoor bestaat uit een werkkapitaalregeling.

   Voor het omschakelprogramma is 175 miljoen euro gereserveerd, en de verwachte looptijd van het Investeringsfonds Duurzame Landbouw is tot 2034.

Transitie naar hernieuwbare energie

3. *Landelijke Actieprogramma Netcongestie*
   Het Landelijke Actieprogramma Netcongestie (LAN) is bedoeld om de uitdagingen rondom het elektriciteitsnet aan te pakken. Netbeheerders voeren investeringen op om het net sneller uit te breiden en het flexibel en optimaal te gebruiken. Het kabinet maakt het wettelijk mogelijk om procedures, en daardoor doorlooptijden, voor energie-infrastructuurprojecten te versnellen. Hiermee draagt het programma bij aan het verbeteren van de randvoorwaarden om investeringen in het elektriciteitstransmissie- en het elektriciteitsdistributienet te stimuleren.

   Deze maatregel maakt onderdeel uit van het HVP (C8-I1).
4. *Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat*
   Met het Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat (MIEK) versnelt de Rijksoverheid de besluitvorming over de aanleg van de benodigde energie-infrastructuurprojecten, krijgen bepaalde projecten meer prioriteit in de investeringsplannen van de netbeheerders en worden knelpunten bij de realisatie van projecten zoveel mogelijk weggenomen. Deze projecten zijn essentieel voor de verduurzaming van de industrie, de mobiliteit, de gebouwde omgeving en voor de realisatie van windenergie op zee. Het MIEK richt zich op de modaliteiten die centraal staan in de energietransitie: elektriciteit, waterstof(-derivaten) en groen gas, CO2-transport en -opslag, en warmte. Prioritaire projecten van nationaal schaalniveau zitten in het nationale MIEK, projecten van regionaal schaalniveau in het provinciale MIEK.

   Deze maatregel maakt onderdeel uit van het HVP (C8-I1).
5. *Programma Energiehoofdstructuur*
   Voor de ruimtelijke planning van de energie-infrastructuur van nationaal belang richting 2050 werkt Nederland aan de uitvoering van het vastgestelde Programma Energiehoofdstructuur (PEH). Deze maatregel is bedoeld om toekomstige energieprojecten sneller te kunnen realiseren. Aan de hand van verschillende scenario's voor de ontwikkeling van het klimaatneutrale energiesysteem voor 2050 kijkt het PEH naar de benodigde ruimte om knelpunten in het energiesysteem op te lossen. Door proactief ruimte vrij te maken voor toekomstige ontwikkelingen kunnen toekomstige energieprojecten sneller worden gerealiseerd. Hiermee draagt het programma bij aan het verbeteren van de randvoorwaarden om investeringen in het elektriciteitstransmissie- en het elektriciteitsdistributienet te stimuleren.

6. *Omgevingswet*
   De Omgevingswet, die in 2024 in werking is getreden, vormt de basis voor maatregelen zoals het stroomlijnen van milieu- en vergunningsprocedure en one-stop shop en het opzetten van gedigitaliseerde procedures. Met deze wet kunnen de meeste bestaande losse milieuvergunningen (behalve met name natuurwetgeving en de mer) in één omgevingsvergunning samengevoegd worden. Deze vergunning kan voor projecten op nationaal, provinciaal en gemeentelijk niveau worden afgegeven. Deze maatregel draagt bij aan het verder stroomlijnen van vergunningsprocedures.

7. *SDE ++*
   DE SDE++ + geeft subsidie aan bedrijven en non-profitorganisaties die grootschalig hernieuwbare energie opwekken of de CO2-uitstoot verminderen.

8. *Klimaat- en Transitiefonds*
   Om het klimaat- en energiebeleid te financieren is een Klimaat- en Transitiefonds van € 35 miljard voor de komende 10 jaar opgericht, aanvullend op de huidige Subsidieregeling Duurzame Energie SDE++. Dit fonds helpt om de benodigde energie-infrastructuur (elektriciteit, warmte, waterstof en CO2) aan te leggen, de groene industriepolitiek te verwezenlijken en de mobiliteit en de gebouwde omgeving te verduurzamen. Tevens wordt er extra ingezet op de stimulering van het aanbod van hernieuwbare energiebronnen, door in te zetten op extra wind op zee, zon-op-dak, aardwarmte, groen gas en aquathermie, alsmede de productie en import van waterstof op. Naast duurzame energie werd er ook ingezet op andere CO2-arme technologiën, om onder meer de afhankelijkheid van de import van gas te verkleinen, met het voornemen de kerncentrale in Borssele langer open te houden en de benodigde stappen te zetten voor de bouw van nieuwe kerncentrales. Hiermee draagt het fonds bij aan steun voor investeringen in hernieuwbare energie, energie-efficiëntie en strategieën ter vermindering van broeikasgasemissies.

Energie-efficiëntie, met name in de gebouwde omgeving

9. *Programma Versnelling Verduurzaming Gebouwde Omgeving (PVGO)*
   Het doel van het Programma versnelling verduurzaming gebouwde omgeving is een restemissie van 13,2 Mton CO_2 in 2030. Naast CO_2-doelen is er sinds de publicatie van de nieuwe Europese Energy Efficiency Directive (EED) ook meer aandacht voor het reduceren van het finale energiegebruik. De operationele doelstellingen voor de gebouwde omgeving zoals geformuleerd in het programma zijn:
   - 1 miljoen geïsoleerde huurwoningen
   - 1,5 miljoen geïsoleerde koopwoningen
   - 120.000 verduurzaamde utiliteitsgebouwen
   - 1 miljoen hybride warmtepompen in bestaande bouw
   - 500.000 extra warmtenet aansluitingen in bestaande bouw
   - 1,5 miljoen verduurzaamde woningen binnen de wijkaanpak

   Het Programma, gestart in 2022, bestaat uit vijf programmalijnen.
   1. gebiedsgerichte/wijkgerichte aanpak
   2. individuele aanpak woningen (koop- en huurwoningen)
   3. aanpak utiliteitsgebouwen
   4. bronnen en infrastructuur
   5. innovatie in de bouw

   In juni 2024 is de tweede voortgangsrapportage gepubliceerd. Daaruit bleek dat de CO2-uitstoot van woningen en gebouwen is tussen 1990 en 2023 met 38% gedaald van 30 naar 18,6 megaton CO_2. Bijna de helft van die daling vond plaats in de laatste twee jaar. Hiermee komt de doelstelling in zicht om de CO_2-uitstoot van de gebouwde omgeving in 2030 met meer dan 55 procent te verlagen ten opzichte van 1990. Tussen 2021 en 2023 nam het aardgasverbruik in woningen met een kwart af. Dit komt door verduurzaming van woningen, maar ook voor een belangrijk deel door zuiniger gedrag. Het is daardoor onzeker of deze sterke daling in dezelfde mate doorzet. Inzet blijft nodig om de doelstellingen te halen.[15]

10. Actualisering van de Energiebesparingsplicht

[15] Zie voor de volledige voortgangsrapportage Kamerstuk 32847, nr. 1190.

De energiebesparingsplicht verplichtte bedrijven en instellingen met een jaarlijks energiegebruik vanaf 50.000 kWh elektriciteit of 25.000 m^3 aardgasequivalent alle mogelijke energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd van vijf jaar of minder te treffen. Met de aanscherping van de energiebesparingsplicht naar de plicht ter verduurzaming van het energiegebruik vallen meer bedrijven en meer maatregelen onder de plicht. De aanscherping van de energiebesparingsplicht vormt een cruciaal onderdeel van het Nederlandse klimaat- en energiebeleid.
Naast energiebesparende maatregelen zijn nu ook maatregelen voor de productie van hernieuwbare energie en maatregelen voor het vervangen van een energiedrager verplicht, mits de maatregelen CO_2 reduceren en een terugverdientijd van vijf jaar of minder hebben. Verder is de doelgroep uitgebreid naar bedrijven of instellingen die vergunningsplichtig zijn en bedrijven die deelnemen aan het Europese emissiehandelssysteem. Zoals ik aan uw Kamer gemeld heb (Kamerstuk 30196, nr. 801), zijn ook glastuinbouwbedrijven die deelnemen aan het systeem kostenverevening reductie CO_2-emissies onder de aangescherpte verplichting gebracht. De doelgroep is daarmee uitgebreid met circa 20.000 bedrijfslocaties en er vallen nu circa 105.000 bedrijfslocaties onder de plicht. Zij zullen alle energie besparende en verduurzamingsmaatregelen nemen die zij binnen 5 jaar of minder zouden terug verdienen.
De aanscherping van de energiebesparingsplicht draagt bij aan de aanbevelingen doordat er meer bedrijven onder vallen en de maatregelen die moeten worden genomen zijn uitgebreid. De maatregelen die genomen moeten worden, zien zowel op processen als gebouwen. Meer informatie is te vinden op: https://www.rvo.nl/onderwerpen/energiebesparingsplicht

Vaardigheden t.b.v. de groene transitie

11. Actieplan Groene en Digitale banen
Het kabinet heeft het Actieplan Groene en Digitale Banen gepresenteerd, waarin extra inspanningen worden aangekondigd om de krapte op de arbeidsmarkt aan te pakken in sectoren die cruciaal zijn voor energie- en klimaattransities.

- Maatregelen van technische en ICT-werkgevers.
- Aanvullende maatregelen vanuit het generieke tekort op de arbeidsmarkt.
- Aanvullende maatregelen specifiek voor de groene en digitale transitie.

De maatregelen moeten leiden tot een effect op:

- Verhoging instroom in bèta- en techniekonderwijs;
- Behoud en toename van technische werknemers in techniek en ICT;
- Arbeidsproductiviteit verhogende innovaties;
- Het versterken van de governance en het voorkomen van versnippering van initiatieven.

Het opschalen van succesvolle regionale publiek-private partnerschappen in het beroepsonderwijs is een van de belangrijkste maatregelen van het actieplan. Het kabinet investeert 210 miljoen euro in deze publiek-private partnerschappen om bij te dragen aan het aanbieden en verwerven van vaardigheden en competenties die nodig zijn voor de groene transitie. Naast gerichte inspanningen voor vaardigheden voor de transitie investeert de Nederlandse overheid ook in een brede leercultuur. Een leven lang leren is essentieel voor een dynamische en wendbare arbeidsmarkt die verschillende transities kan ondersteunen, waaronder de groene transitie. Via het Nationaal Groeifonds (NGF) zet het kabinet hier ook op in met de projecten 'Versterking infrastructuur Leven Lang Leren' en de 'Nationale Katalysator Leven Lang Leren', gericht op de energie- en grondstoffentransitie . Tot slot investeert het kabinet de komende jaren ruim 350 miljoen euro in het programma Techkwadraat. Dit programma is een van de nieuwste maatregelen uit het Actieplan Groene en Digitale Banen. Het doel is om alle kinderen en jongeren in de leeftijdsfase van het primair en voortgezet onderwijs in aanraking te laten komen met de kansen van (natuur)wetenschap, techniek, technologie en ICT. Dit draagt ook bij aan het versterken van het innovatieve vermogen van Nederland, en op de lange termijn aan de Nederlandse productiviteit.

Nieuwe kerndoelen basisvaardigheden primair onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs
Deze maatregel is bedoeld om tot nieuwe kerndoelen voor basisvaardigheden in primair onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs te komen. De conceptkerndoelen voor Nederlands, rekenen en wiskunde zijn in najaar van 2023 opgeleverd. De conceptkerndoelen voor burgerschap en digitale geletterdheid zijn in het voorjaar van 2023 opgeleverd. De overige leergebieden worden in het najaar van 2024 verwacht. Om scholen en leraren te ondersteunen bij de implementatie van de nieuwe kerndoelen ontwikkelt SLO de komende tijd in opdracht van OCW tussendoelen, leerlijnen en handreikingen. Over andere aspecten van de implementatie, zoals

bij- en nascholing van leraren, worden de komende tijd gesprekken gevoerd met het onderwijsveld.

Onderzoek en ontwikkeling (R&D)

12. Investeringen in onderzoek en ontwikkeling vanuit het Nationaal Groeifonds (5,5 miljard euro voorwaardelijk toegekend of gereserveerd per eind 2023)

Nederland heeft zich gecommitteerd aan de doelstelling om de uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling (R&D) te verhogen naar 3 procent van het BBP, zonder dat het private aandeel daalt. Nederland heeft diverse innovatie-instrumenten die bijdragen aan dit doel, waaronder de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelwerk (WBSO) en de Innovatiebox (samen goed voor ruim 3 miljard euro aan fiscale voordelen). Met het Nationaal Groeifonds stelde het kabinet middelen beschikbaar die bijdragen aan het toekomstig verdienvermogen. Hoewel het Nationaal Groeifonds niet wordt gecontinueerd, worden komende jaren nog significante investeringen gedaan rondom reeds gehonoreerde Groeifondsvoorstellen. Per eind 2023 is er 5,5 miljard euro voorwaardelijk toegekend of geserveerd. Veel van die middelen stimuleren R&D bij private partijen. Enkele maatregelen binnen het NGF zijn onderdeel van het HVP.

13. Quantum Delta NL (277,9 miljoen euro)

Met dit programma, dat tot 2028 loopt, wordt geïnvesteerd in onderzoek en ontwikkeling van 3 subprogramma's (KATs) (i) quantumcomputers, (ii) quantumnetwerken en (iii) quantumsensoren. Het programma is een uitwerking van de Nationale Agenda Quantumtechnologie en bestrijkt de gehele kennisketen van onderwijs tot onderzoek en van technologie tot ondernemerschap. De drie sub-programma's (KATs) hebben grosso modo drie doelen: het versneld ontwikkelen van zinvolle toepassingen van quantumtechnologie, het ontwikkelen, aantrekken en behouden van talent en het stimuleren van de ontwikkeling en vestiging van (nieuwe) bedrijven in Nederland. Elk KAT doet dit voor zijn eigen quantum-toepassingsgebied: computing, communicatie, en sensing. Deze toepassingsgebieden worden gedreven vanuit de vier actielijnen: van onderzoek en innovatie het Nederlandse Herstel- en Veerkrachtplan naar marktcreatie, talentontwikkeling en maatschappelijke acceptatie van de technologie. Ook onderling vindt er kruisbestuiving plaats via de KAT's: de drie toepassingsgebieden zijn immers gestoeld op dezelfde werkingsprincipes uit de quantummechanica. De nationale cleanroom infrastructuur is onderliggend aan en randvoorwaardelijk voor het programma. De bedoeling is dat deze investeringen het quantum-ecosysteem versterken, zodat Nederland in de toekomst deze disruptieve technologie kan toepassen om onder meer maatschappelijke uitdagingen aan te gaan en substantiële werkgelegenheid en toekomstig verdienvermogen te creëren.

Overige maatregelen

14. Strategie Digitale Economie: Generieke Instrumenten

Generieke innovatie instrumenten bestaande uit subsidies en fiscale maatregelen kunnen door ondernemers worden gebruikt voor onderzoek en innovatie waar digitale technologie een onderdeel van kan zijn. Dit is een bottom-up aanpak met generiek instrumentarium zoals de WBSO (gericht op stimuleren van Research & Development), de PPS-toeslag (Privaat-Publieke Samenwerkingstoeslag), het Digital Europe Programma en Internationaal Innoveren. Hieronder worden enkelen uitgelicht. In totaal wordt er jaarlijks gemiddeld 460 miljoen euro uitgegeven aan generieke instrumenten ten behoeve van digitalisering. Deze maatregel is geen onderdeel van het HVP.

De fiscale regeling WBSO89 is gericht op het stimuleren van Speur- en Ontwikkelingswerk (S&O, ofwel R&D) door het bedrijfsleven. In 2022 ging ruim 15% van het budget (ongeveer 193 miljoen euro) naar innovatie met digitale technologie. Dit percentage is bepaald op basis van toegekende aanvragen uit het ICT-vakgebied. Aanvragen van bedrijven uit andere sectoren die wel S&O activiteiten uitvoeren op het gebied van ICT of digitalisering zijn hierin niet meegenomen, omdat deze lastiger te bepalen zijn. Hierdoor valt het percentage vermoedelijk hoger uit.

Het Digital Europe Programma (DIGITAL) is een programma binnen het MFK (Meerjarig Financieel Kader van de EU) om het innovatie- en concurrentievermogen van de EU te verhogen en de strategische digitale capaciteiten te versterken. Het budget dat beschikbaar is op de EZ begroting voor nationale cofinanciering door Nederland is in totaal 75 miljoen euro voor de gehele looptijd van het programma. Hieruit zijn de 6 European Digital Innovation Hubs, de Test en Experimenteerfaciliteiten AIMatters en Agrifood gecofinancierd; deze hebben direct bijdrage aan het digitalisering van de MKB en innovatie rondom AI.

In het kader van het beleid voor Internationaal Innoveren is voor Nederlandse deelname aan publiek-private onderzoeksprogramma's in Europees verband cofinanciering beschikbaar. Deze middelen worden ingezet voor Eureka (Global Stars, Eureka-clusters) en de

Joint Undertaking Key Digital Technologies (KDT JU), dat is gelieerd aan Horizon Europe. Beide initiatieven ondersteunen innovatiesamenwerking van Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen met partners uit de EU-lidstaten en EU-geassocieerde landen als partners buiten de EU. Jaarlijks is hier 20 miljoen euro budget voor.

15. *Strategie Digitale Economie: Specifieke Instrumenten*

Specifieke middelen zijn middelen die zijn gealloceerd en worden toegekend aan specifieke programma's met als doel de digitale economie te stimuleren. Gelet op dit doel hebben deze middelen een aandeel van 100% in de digitale economie, inclusief uitvoeringskosten. Dit zijn budgetten die een top down karakter hebben en op basis van het specifiek uit te voeren programma worden toegekend. Voorbeelden hiervan zijn IPCEI Cloudinfrastructuur en services (CIS), Smart Industries, IPCEI Micro Elektronica (ME2). Deze maatregel is geen onderdeel van het HVP.

IPCEI (Important Project of Common European Interest) CIS richt zich op het creëren van een stelsel van verbonden Europese Cloud infrastructuren, bestaande uit een nieuwe generatie veilige, energie-efficiënte, privacy-vriendelijke, transparante en interoperabele clouddiensten. Voor deelname van Nederlandse partijen is vanuit EZ 75 miljoen euro beschikbaar.

IPCEI ME2 is gericht op het versterken van de productieketen en het behouden van het concurrentievoordeel van de innovatieve Europese Tech industrie. Hiermee worden Nederlandse startups, mkb-toeleveranciers en grootbedrijf toegang gegarandeerd tot de nieuwste micro en nano-elektronica en software. Voor deelname van Nederlandse partijen is vanuit EZ 71,2 miljoen euro beschikbaar.

16. Strategie Digitale Economie: Nationale Groeifonds

Het Nationaal Groeifonds (hierna: NGF) is een specifiek geoormerkt investeringsfonds dat is gericht op publieke investeringen om het verdienvermogen van Nederland duurzaam te vergroten. Dit betreft extra investeringen, -incidenteel en niet-reguliere – op het terrein van (i) kennisontwikkeling en (ii) R&D en innovatie. Deze voorstellen worden aangedragen door ondernemers, mkb-bedrijven, kennisinstellingen en andere partijen uit het veld.
Het is niet voor alle projecten precies te bepalen welk deel van de investeringen aan de digitale economie toekomen. Wel is aan de hand van enkele criteria en een verdeelsleutel een inschatting gemaakt per toegekend project in de eerste twee tranches, we zien daarin dat er in totaal 1,4 miljard euro is geïnvesteerd in digitalisering. Enkele maatregelen binnen het NGF zijn onderdeel van het HVP.

17. Aanpassing nationale klimaatwet

Nederland heeft een nationale Klimaatwet waarin, net als in de Europese Klimaatwet, reductiedoelstellingen voor 2030 en 2050 zijn opgenomen. Deze doelstellingen in de Klimaatwet zijn in 2023 aangescherpt en in lijn gebracht met de Europese klimaatwet: In 2050 is Nederland onderdeel van een klimaatneutraal Europa, in 2030 wordt ten minste 55% minder CO2-uitgestoten ten opzichte van 1990. Daarmee draagt de maatregel bij aan een eerlijke groene en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese klimaatwet.

18. Klimaatfonds

Nederland heeft in 2023 een Klimaatfonds ingesteld, waarmee ca. 35 miljard euro beschikbaar is gesteld voor investeringen die bijdragen aan het behalen van de reductiedoelstellingen in de Klimaatwet. Daarmee draagt deze maatregel bij aan een eerlijke groende en digitale transitie, inclusief consistentie met de Europese klimaatwet.

19. Subsidieregeling Publieke Laadinfrastructuur zwaar vervoer (SPULA)

De subsidieregeling stelt bedrijven in staat om de uitrol van publiek toegankelijke laadlocaties te versnellen. De subsidie is bedoeld voor kosten die gemaakt worden om laadinfrastructuur voor zware elektrische voertuigen aan te leggen of uit te breiden. Ook is het mogelijk om in geval van netcongestie aanvullende subsidie aan te vragen voor een stationaire batterij. In totaal is er voor 2024 15 miljoen beschikbaar voor de subsidie en de aanvraagperiode loopt van 1 oktober 2024 tot en 31 december 2024. De maatregel heeft een meerjarig karakter en draagt bij aan het versnellen van investeringen in duurzaam vervoer doordat het bedrijven aanmoedigt om te investeren in laadinfrastructuur voor zwaar vervoer en maakt daarmee de overstap naar zware zero-emissievoertuigen voor vervoerders. Verder draagt de subsidieregeling ten dele bij aan het vergroten van de aanwezigheid van laadinfrastructuur rond de TEN-T-corridors en daarmee ook aan de AFIR-doelstellingen. De maatregel is niet onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan.

Gemeenschappelijke prioriteit: Sociale en economische veerkracht, inclusief de Europese Pijler van Sociale Rechten
Belastingsysteem

20. Belasten van inkomen uit vermogen

De afgelopen periode zijn er stappen gezet om het inkomen uit aanmerkelijk belang (box 2-vermogen) evenwichtiger te belasten. Hierdoor wordt inkomen uit aanmerkelijk belang breder in de heffing betrokken en meer in balans gebracht met de belasting op inkomen uit arbeid. Er is een gedifferentieerd tarief voor box 2 ingevoerd dat enerzijds stimuleert om winst eerder uit te keren en anderzijds om hogere winstuitkeringen zwaarder te belasten. Het lage Vpb tarief is verhoogd en de bijbehorende schijfgrens verlaagd.
De afgelopen periode is tevens gewerkt aan een wetsvoorstel om het huidige stelsel van box 3 (vermogensrendementsheffing) te hervormen naar een stelsel dat werkelijk rendement belast. De omvorming van box 3 naar een stelsel dat het werkelijk rendement belast past bij het evenwichtiger belasten van inkomen uit vermogen. Het wetsvoorstel met beoogde invoeringsdatum 2027 ligt momenteel bij de Raad van State voor een advies.

Woningmarkt

21. Aanwijzing grootschalige woningbouwlocaties en NOVEX gebieden

Momenteel zijn er verspreid over het hele land 17 grootschalige NOVEX-gebieden aangewezen, met daarin 45 woningbouwlocaties, goed voor 300.000 woningen. Tot en met 2030 is in totaal 7,5 miljard euro beschikbaar om sneller te bouwen in deze gebieden en nieuwe woonwijken beter bereikbaar te maken. Ook is 475 miljoen euro aan gebiedsbudget toegekend.

22. Financiële ondersteuning om sneller en betaalbaarder te kunnen bouwen

Er is ingezet op maatregelen om de bouw te versnellen. Zo is 11 miljard euro geïnvesteerd in financiële regelingen. Onder regie van het Rijk zijn in 2022 en 2023 35 woondeals afgesloten in de twaalf provincies. Hierin staan afspraken over hoeveel, waar en voor wie wordt gebouwd. Verder is er in 2023 circa 300 miljoen euro geïnvesteerd in de StartBouwImpuls. Hiermee kunnen vergunde bouwprojecten die vanwege veranderende economische omstandigheden stil dreigen te vallen, toch snel starten. Een deel van deze maatregel maakt onderdeel uit van het HVP (C3.1 R3-1, C3.1 R3-2).

23. Wet Versterking regie Volkshuisvesting - Versnellen en verkorten beroepsprocedures

Via het Wetsvoorstel Versterking Regie Volkshuisvesting worden de beroepsprocedures verkort en versneld en bovendien kunnen projecten waarvan de uitvoering van zwaarwegend maatschappelijk belang is door de minister worden aangewezen, waarna er dan een aantal procedure versnellingen mogelijk is, zoals beroep in één instantie en uitspraak door de Afdeling bestuursrechtspraak binnen zes maanden.
Deze maatregel maakt onderdeel uit van het HVP (C3.1 R3-4).

24. Wet betaalbare huur

De Wet Betaalbare Huur is op 25 juni door de Eerste Kamer aangenomen en is op 1.7.2024 in werking getreden. De betaalbaarheid wordt geborgd door betere handhaving van de al bestaande huurregulering via het woningwaarderingsstelsel en door het doortrekken van deze regulering naar de middenhuur bij een bewonerswissel. Bij de vormgeving van de regulering is er expliciet voor gezorgd dat het aantrekkelijk blijft om te investeren in de bouw van nieuwe middenhuurwoningen. Dit wordt gedaan door het woningwaarderingsstel te moderniseren. Zo komt er een opslag op de maximale huurprijs voor nieuwgebouwde woningen en weegt het energielabel zwaarder mee. De IVBN, de belangenvereniging voor institutionele beleggers, heeft aangegeven met deze regulering de komende jaren 50.000 nieuwe middenhuurwoningen te willen bouwen en ook de corporatiesector heeft 50.000 nieuwe middenhuurwoningen toegezegd via nieuwbouw in hun private niet-DAEB-portefeuilles. Bovendien kunnen de hierboven genoemde nieuwbouwwoningen ook in aanmerking komen voor ondersteuning via de Woningbouwimpuls en de Startbouwimpuls. Op Europees niveau is er een discussie gaande over de staatssteunregels voor betaalbare huisvesting, wat mogelijkheden kan scheppen voor verdere aanbodondersteuning. Verder worden er fiscale maatregelen overwogen voor de korte en middellange termijn die het aanbod van betaalbare private huurwoningen kunnen ondersteunen. Wel zien we dat buy-to-let verhuurders er vaker voor kiezen om bij verkoop de woning aan een eigenaar-bewoner te verkopen. Dit leidt tot meer aanbod van betaalbare koopappartementen, die voorzien in de

vraag van jonge gezinnen en stellen met een sterke koopwens. Tot slot zullen woningmarktontwikkelingen nauwlettend op kwartaalbasis gemonitord worden en waar nodig worden bijgestuurd.

25. Wetsvoorstel Hervorming Huurtoeslag

Verder maakt het Wetsvoorstel Vereenvoudiging Huurtoeslag onder andere ondersteuning van huurders met een laag inkomen en (al dan niet noodgedwongen) wonend in het midden- en vrije huursegment mogelijk. Momenteel is er sprake van een harde maximum huurgrens in de huurtoeslag, die gelijk is aan de liberalisatiegrens. Huurders met een huur hierboven komen in principe niet in aanmerking voor huurtoeslag, ook al zou hun (lage) inkomen dit wel toelaten. Huurders met een (tijdelijk of structureel) laag inkomen en een (te) hoge huur kunnen met de voorgestelde verandering alsnog gebruik maken van de huurtoeslag om de periode tot het vinden van een nieuwe baan of een goedkopere woning te overbruggen. Zo draagt dit voorstel bij aan de betaalbaarheid van woonlasten voor huurders die, tijdelijk of door omstandigheden noodgedwongen, te duur wonen voor hun inkomen. Aangezien voor het huurdeel boven de maximum huurgrens geen huurtoeslag wordt verstrekt, blijft het van belang dat huurders de betaalbaarheid van woningen met hogere huren in het oog houden en bij een structurele verlaging van het inkomen een passendere woning zoeken.

Zorg

26. Tijdelijk extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd (Nationale Zorgreserve en Sector Plan plus)

Met deze maatregel wordt geïnvesteerd in het versterken van de zorgsector met tijdelijk extra personele capaciteit in crisistijd. De maatregel bestaat uit twee onderdelen:

a) De Nationale Zorgreserve (NZR) draagt hieraan bij door in tijden van crisis zorgreservisten in te zetten. De NZR kan als crisisfaciliteit voorzien in de behoefte van tijdelijk en snel inzetbare zorgcapaciteit. De maatregel is onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan (HVP).
b) De maatregel Sectorplan Plus ziet toe op de investeringen in de opleidingen van zorgpersoneel voor het schooljaar 2023-2024 en het schooljaar 2024-2025. Deze subsidie ondersteunt werkgevers bij opleidingstrajecten gericht op nieuwe instroom, scholing en behoud van medewerkers.

De Nationale Zorgreserve maakt onderdeel uit van het HVP (C5.1 I1-3).

27. SET-COVID-19

De subsidieregelingen SET-COVID-19 1.0 en 2.0 zijn onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan en zien op het subsidiëren van aanbieders van zorg en ondersteuning vanuit de Wmo, wijkverpleging, huisartsenzorg en/of geestelijke gezondheidszorg. Met deze regelingen wordt structureel ingezet op digitale zorg op afstand. Deze maatregel maakt onderdeel uit van het HVP (C5.1 I3).

28. IC-opschaling

De maatregel Opschaling curatieve zorg COVID-19, in het HVP bekend onder de naam IC-opschaling, ziet op het uitvoeren van bouwkundige aanpassingen aan IC's en het opleiden van IC-personeel. Als vervolg hierop, geen onderdeel zijnde van het HVP, is ook een extra medische inventaris gesubsidieerd waaronder extra IC-capaciteit.
Een deel van deze maatregel maakt onderdeel uit van het HVP (C5.1 I2).

29. STOZ-regeling

De Stimuleringsregeling Technologie in Ondersteuning en Zorg (STOZ) heeft twee doelen: enerzijds het langer thuis wonen voor mensen met een chronische ziekte of beperking en anderzijds het besparen en verlichten van het werk van medewerkers in zorg en welzijn. Deze maatregel is geen onderdeel van het HVP.
De STOZ maakt het mogelijk om voor digitale of hybride processen subsidie aan te vragen via drie routes: de implementatiestart (ontwikkeling van een strategie en implementatieplan), de opschalingsroute (implementatie en opschalen van bewezen digitale of hybride processen) en de evaluatieroute (implementatie en opschalen van digitale of hybride processen die nog niet bewezen zijn). Deze maatregel is geen onderdeel van het HVP.

30. Programma Wonen, Ondersteuning en Zorg voor Ouderen (WOZO)

Dit programma promoot een onafhankelijke levensstijl, thuis wonen zo lang als het kan en steun voor digitale oplossingen in de ouderenzorg. Het heeft als doel om toe te werken naar een toekomstbestending systeem van ouderenzorg. Voor ouderen met de meest complexe zorgbehoeften zal een verpleeghuisplek beschikbaar blijven waar noodzakelijk, waar geïntegreerde zorg en steun aangeboden wordt en het zorgaanbod gelinkt is aan een fysieke locatie. Het programma draagt bij aan kostenefficiëntie van langdurige zorg door zorgoplossingen buiten de langdurige zorg medemogelijk te maken waar dit kan. Het programma omvat ook acties die gericht zijn op intergenerationele huisvesting, regionale organisaties en samenwerking tussen zorgaanbieders in eerstelijns- en langdurige zorg, uitrol van slimme innovaties en digitale toepassingen en versimpeling van bepaalde administratieve procedures. Deze maatregel is geen onderdeel van het HVP.

31. Toekomstagenda zorg en ondersteuning voor mensen met een beperking

Dit programma heeft als doel om de zorg voor mensen met een beperking toekomstbestendig te maken door het zorgaanbod te vernieuwen en zorgorganisaties veerkrachtiger te maken. Dit maakt mogelijk dat het zorgaanbod beter in kan spelen op de veranderende zorgbehoeften van mensen met een beperking. Een van de prioriteiten van dit programma is mensen met een beperking met complexe zorgbehoeften voorzien in kwalitatieve en passende zorg. Vanuit het programma worden verschillende activiteiten ontplooid, zoals het voorzien in een adequate kennisinfrastructuur over het organiseren van de zorg voor mensen met een beperking en onderzoek in het updaten van zorgprofielen. Op deze manier draagt ook de toekomstagenda bij aan het kosteneffectiever maken van de langdurige zorg in Nederland. Deze maatregel is geen onderdeel van het HVP.

32. Nationale dementiestrategie 2021 – 2030

De missie van deze strategie is om te garanderen dat mensen met dementie en hun geliefden blijvend kunnen functioneren als waardevolle leden van de samenleving en de passende ondersteuning en zorg ontvangen die ze nodig hebben. Om deze missie te realiseren doelt deze strategie op (1) het tot stand laten komen van voldoende wetenschappelijk onderzoek in de mogelijkheden voor het voorkomen, behandelen en genezen van dementie, (2) verzekeren dat mensen met dementie de kans krijgen om een rol te blijven spelen in de samenleving vanuit hun wensen en mogelijkheden en (3) het verbeteren van de ondersteuning en zorg aan mensen met dementie en hun geliefden. Naast wetenschappelijk onderzoek, draagt de strategie dus bij aan het optimaliseren van de dementiezorg en vraagt het aandacht voor de kansen en mogelijkheden van mensen met dementie en de implementatie van een standaard voor dementiezorg. Deze maatregel is geen onderdeel van het HVP.

33. Verbeteren en Verbreden van de Toets op het Basispakket (VVTB or 'improving and broadening the assessment of the Dutch basic benefit package')

Recentelijk heeft het nieuwe kabinet besloten om enkele onderdelen van het basispakket uit de Wet Langdurige Zorg en de Zorgverzekeringswet (curatieve zorg) te screenen op effectiviteit en noodzakelijkheid van de vergoedde zorg. Daarbovenop heeft het kabinet ook besloten om de wet te screenen op het al dan niet aanbieden van passende zorg. Het doel van deze activiteiten is om bij te dragen aan de toegankelijkheid, duurzaamheid, kwaliteit en kosteneffectiviteit van de langdurige zorg.

De Nederlandse regering is voornemens om deze activiteiten op te nemen in een reeds bestaand programma genaamd 'Verbeteren en Verbreden van de toets op het Basispakket' of de VVTB. De vorige regering startte dit programma een aantal jaren geleden met de voornaamste focus op de Zorgverzekeringswet. De bijdragen van dit programma omvatten, maar zijn niet beperkt tot, het verbeteren van de kennis over en de kosteneffectieve inzet van vergoedingsbesluiten in de zorg. De hiergenoemde toevoeging van de Wet Langdurige Zorg heeft nadere analyse nodig. Nadere analyse is nodig omdat de (wetenschappelijke) kennisbasis voor (kosten)effectiviteit in de langdurige zorg nog te beperkt is. Deze maatregel is geen onderdeel van het HVP.

34. Kennisinfrastructuur in de Langdurige zorg

Sinds 2019 wordt gewerkt aan het versterken van de kennisinfrastructuur in de langdurige zorg. Dit was nodig omdat zorgverleners niet altijd over de kennis beschikken om de juiste zorg te bieden aan ouderen of mensen met een handicap. Er is inmiddels een systeem ontwikkeld waarbij zorgverleners hun kennisvragen kunnen stellen, en deze beantwoord krijgen. Als er nog geen antwoord is, dan wordt er onderzoek op geprogrammeerd. De kennis wordt gratis verspreid via websites, beroepsorganisaties, via (bij)scholing, richtlijnen, enz.

Aandachtspunten zijn dat de kennis moet bijdragen aan het voorziene tekort op de arbeidsmarkt. Deze maatregel is geen onderdeel van het HVP.

Begin 2020 is als onderdeel van de aanpak om de kennisinfrastructuur te versterken ook de werkagenda passende zorg voor de Wlz gepresenteerd. Hierbij worden de interventies die worden gebruikt in de langdurige zorg transparant gemaakt, data voor onderzoek ontsloten, wordt specifiek naar de Wlz / passende zorg onderzoek gedaan. Hiermee ontstaat een basis voor andere onderdelen van passende zorg zoals pakketbeoordelingen. Deze maatregel is geen onderdeel van het HVP.

Arbeidsmarkt

35. Meer zekerheid flexwerkers

Het kabinet werkt aan een wetsvoorstel dat meer werkzekerheid biedt aan flexwerkers. Dit wetsvoorstel vervangt nulurencontracten door een bandbreedtecontract met meer rooster- en inkomenszekerheid. Ook verkorten we de meest onzekere fases van uitzendwerk en voorkomen we draaideurconstructies van tijdelijke contracten. Het wetsvoorstel maakt geen onderdeel uit van het Herstel- en Veerkrachtplan (HVP).

36. Verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen

Het kabinet werkt aan een verplichte arbeidsongeschiktheidsverzekering voor zelfstandigen. Zij worden zo beter beschermd tegen verlies van inkomen bij langdurige arbeidsongeschiktheid. Tegelijkertijd zorgt deze verzekering voor een gelijker speelveld tussen zelfstandigen onderling, en tussen werknemers en zelfstandigen. De maatregel is onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan (C4.1 R2-1).

37. Actieplan aanpak van schijnzelfstandigheid

Het kabinet wil zorgen voor duidelijkheid voor en bescherming van zelfstandigen en werknemers. Met een wetsvoorstel wil het kabinet meer duidelijkheid geven over wanneer je werkt als werknemer of als zelfstandige. Zo weten zelfstandigen beter waar ze aan toe zijn. Opdrachtgevers en ook uitvoerders en toezichthouders weten zo beter wanneer loondienst passend is. En onder welke voorwaarden opdrachtgevers zelfstandige ondernemers kunnen inschakelen. Het doel hiervan is om een gelijker speelveld te creëren op de arbeidsmarkt. Het wetsvoorstel introduceert ook een (civielrechtelijk) rechtsvermoeden, waarop werkenden of hun vertegenwoordiger zich kunnen beroepen. Dit om schijnzelfstandigheid aan de basis van de arbeidsmarkt zoveel mogelijk te voorkomen. Om schijnzelfstandigheid verder te bestrijden, gaat het kabinet per 1 januari 2025 het handhavingsmoratorium op schijnzelfstandigheid van de Belastingdienst opheffen. Deze hervorming is opgenomen in het Herstel- en Veerkrachtplan (C4.1 R4).

38. Aanpak arbeidsmarktkrapte

Het kabinet wil in nauw contact met de samenleving tot een aanpak van de arbeidsmarktkrapte komen. Het zet hierop in langs vijf lijnen: kiezen voor kwaliteit van werk, versterken van de economie, het verhogen van de productiviteit, het vergroten van duurzame arbeidsmarktparticipatie en het verbeteren van de match tussen werkzoekenden en werkgevers. Deze inzet werkt het kabinet uit in een brede arbeidsmarktagenda. Het kabinet wil hierover het gesprek met sectoren, sociale partners en andere betrokken aangaan, en organiseert daartoe onder andere een top over arbeidsmarktkrapte.

39. Programma Voor een inclusieve arbeidsmarkt

Het programma *Voor een inclusieve arbeidsmarkt* moet bijdragen aan een diverse en inclusieve arbeidsmarkt met gelijke kansen. Het doel van het programma VIA is om de arbeidsmarktpositie van mensen met een buiten-Europese (voorheen niet-westerse) migratieachtergrond structureel te verbeteren door te zorgen voor gelijkwaardige kansen op de arbeidsmarkt voor iedereen. Het programma bestaat uit een aantal interventies die gericht zijn op het aanpakken van discriminatie als het gaat om stages, arbeidsmarktdiscriminatie en het bieden van meer inclusieve begeleiding naar werk voor mensen met een niet-Europese achtergrond die op dit moment geen werk hebben.
In 2023 is – in afstemming met de Taskforce VIA – het plan van aanpak statushouders en werk toegevoegd aan de werkagenda VIA. Voor de uitwerking van dit plan van aanpak is 37,5 miljoen euro extra beschikbaar gesteld. De maatregel is geen onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan (HVP).

40. Regionale Mobiliteitsteams/ Regionale Werkcentra

Om werkloosheid te voorkomen of om deze periode van werkloosheid zo kort mogelijk te houden, zijn Regionale Mobiliteitsteams (RMT's) opgericht. De RMT's richten zich op mensen die werkloos zijn (of een grote kans hebben om het te worden) en een grote afstand tot de arbeidsmarkt hebben (zonder aanvullende ondersteuning komen zij niet of moeilijk aan het werk), en helpen hen bij het vinden van een nieuwe baan. Daarmee is er ook (indirect) een impact van dit instrument op het bestrijden van arbeidstekorten. De RMT's en de onderliggende tijdelijke regeling zijn actief tot 31-12-2024. Vanaf 2025 nemen we de geleerde lessen mee van de RMT's in de ontwikkeling van de Regionale Werkcentra in de arbeidsmarktregio's. Werkzoekenden, werkenden en werkgevers kunnen daar terecht met vragen over werk, loopbaanontwikkeling, scholing en personeelsvraagstukken. Daarnaast wordt het van-werk-naar-werk-stelsel versterkt om wisselen van baan soepeler te laten verlopen. Ook versterken we de samenwerking tussen de publieke en private partijen. De maatregel is geen onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan (HVP).

41. Wet Breed Offensief

Het Breed Offensief is een breed pakket maatregelen in wetgeving, lagere regelgeving en uitvoering met als doel om meer mensen met een arbeidsbeperking aan het werk te helpen. De wet Breed Offensief is eind november 2022 aangenomen. Met het Breed Offensief zijn bijvoorbeeld verbeteringen aangebracht in (de uitvoering van) de ondersteuning van mensen (met een arbeidsbeperking) in de Participatiewet, zoals in het instrument no-riskpolis, loonkostensubsidie, loonwaardebepaling, ondersteuning op maat. Door een nieuwe vrijlatingsregeling is werken lonender gemaakt voor mensen met bijstand die met loonkostensubsidie gaan werken. Er zijn uitzonderingen geregeld op de vier weken zoektermijn voor jongeren met een evidente arbeidsbeperking, zodat eerder inkomens- en arbeidsondersteuning kan worden geboden. Het Breed Offensief is geen onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan (HVP).

42. Ontwikkelpaden

Het kabinet werkt samen met sectoren aan sectorale Ontwikkelpaden. Een sectoraal Ontwikkelpad beschrijft hoe een (toekomstige) werknemer zich stapsgewijs via verschillende functies met bijbehorende (delen van) opleidingen kan ontwikkelen tot een volledig gekwalificeerde professional. Hiermee wil het kabinet het gemakkelijker maken voor mensen om in te stromen in een sector (1), om over te stappen naar een andere sector (2) of om binnen een sector door te stromen of breder inzetbaar te zijn (3). De Ontwikkelpaden zijn bedoeld voor werkenden én werkzoekenden (waaronder mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt). Daarmee draagt de inzet op sectorale Ontwikkelpaden bij aan de aanpak van personeelstekorten in sectoren, het aan het werk helpen van mensen die langs de kant van de arbeidsmarkt staan en een leven lang ontwikkelen voor werkenden. Het Ontwikkelpad voor de kinderopvangsector is eind 2023 gelanceerd. Momenteel wordt tevens gewerkt aan Ontwikkelpaden voor de sectoren van de techniek, bouw en energie, ouderenzorg, gehandicaptenzorg en sociaal werk en de groen- en hovenierssector. De maatregel is geen onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan (HVP).

43. SLIM-regeling

Omdat leren en ontwikkelen in het mkb niet vanzelfsprekend is, is de Stimuleringsregeling leven lang ontwikkelen in mkb bedrijven (SLIM) gestart. De SLIM-regeling is vooral bedoeld om met name het MKB te stimuleren (meer) te investeren in het versterken van hun leercultuur. De regeling financiert de ontwikkeling van structuren, systemen en producten die duurzaam worden verankerd in regulier beleid en daarna met eigen middelen in stand worden gehouden.

44. Meer uren werkt!

Het NGF-project *Meer uren werkt!* heeft als doel zichtbare en onzichtbare drempels weg te nemen in de sociale omgeving, bij arbeidsorganisaties en bij deeltijders zelf. Deeltijders die meer uren willen en kunnen werken worden hierdoor in staat om dat vervolgens ook te gaan doen. Dit draagt bij aan het verdienvermogen van Nederland en de economische zelfstandigheid van mensen die in deeltijd werken. Het project wil dat bereiken door knelpunten aan te pakken met bewezen interventies en overige knelpunten te onderzoeken die mensen daarbij in de weg staan. Denk hierbij aan het anders inroosteren van de werkdag, het mogelijk maken van combinatiebanen of het bespreekbaar maken van en begrip creëren voor mantelzorg. Door naar al deze zaken te kijken wil het project oplossingen beden-

ken die mensen helpen om meer uren te kunnen werken. Het Nationaal Groeifonds investeert maximaal 75 miljoen euro in het project. Dit bedrag bestaat uit een toekenning van 30 miljoen euro en een voorwaardelijke toekenning van 40 miljoen euro.

Onderwijs

45. Nieuwe kerndoelen basisvaardigheden primair onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs

Deze maatregel is bedoeld om tot nieuwe kerndoelen voor basisvaardigheden in primair onderwijs en onderbouw voortgezet onderwijs te komen. De conceptkerndoelen voor Nederlands, rekenen en wiskunde zijn in najaar van 2023 opgeleverd. De conceptkerndoelen voor burgerschap en digitale geletterdheid zijn in het voorjaar van 2023 opgeleverd. De overige leergebieden worden in het najaar van 2024 verwacht. Om scholen en leraren te ondersteunen bij de implementatie van de nieuwe kerndoelen ontwikkelt Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) de komende tijd in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) tussendoelen, leerlijnen en handreikingen. Over andere aspecten van de implementatie, zoals bij- en nascholing van leraren, worden de komende tijd gesprekken gevoerd met het onderwijsveld.

46. Nieuwe examenprogramma's bovenbouw voortgezet onderwijs

Maatregel dient voor een goede doorlopende leerlijn en actuele examenprogramma's te zorgen. Daartoe worden de concept-examenprogramma's, waarin de basisvaardigheden een belangrijke rol spelen, na de zomer van 2024 opgeleverd. Het gaat om Nederlands, wiskunde (havo en vwo), maatschappijleer en andere talen (moderne vreemde talen, Fries en de klassieke talen). De examenprogramma's van de natuurwetenschappelijke vakken volgen eind 2024. Vervolgens worden voor de vakken met een centraal examen syllabi ontwikkeld door het College voor Toetsen en Examens (CvTE). Deze en voorgaande maatregel zijn onderdeel van een bredere curriculumherziening en worden door Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) ontwikkeld.

47. Subsidieregeling Verbetering basisvaardigheden

Deze maatregel is bedoeld om scholen de middelen te bieden om gericht in te zetten op het verbeteren van de basisvaardigheden (taal, rekenen-wiskunde, burgerschap en digitale geletterdheid) van hun leerlingen. Sinds 2022 ontvangt jaarlijks een aantal scholen deze subsidie totdat deze ondersteuning permanent beschikbaar is voor alle scholen. Deze maatregel is structureel. Om te verzekeren dat de scholen die de middelen het hardst nodig hebben deze ook ontvangen, is er een separate subsidieregeling ingericht speciaal voor scholen met een eindoordeel 'onvoldoende' en 'zeer zwak' van de Inspectie van het Onderwijs (IvhO). De overige scholen worden bij overvraging van de regeling voor de toekenning gerangschikt op hun achterstandsscore (CBS-indicator, CUMI-regeling). Scholen die de subsidie ontvangen op basis van het eindoordeel van de IvhO worden ondersteund en op weg geholpen door onderwijscoördinatoren in dienst van OCW. Hierbij wordt bewust gestuurd op het gebruik van evidence-informed interventies en op het monitoren van het prestatieniveau van leerlingen op het gebied van basisvaardigheden.

48. Gerichte bekostiging basisvaardigheden

Deze maatregel is bedoeld om vanaf 2027 alle scholen in het primair onderwijs en voortgezet onderwijs te voorzien van extra middelen om in te zetten op basisvaardigheden zonder dat zij hiervoor een aanvraag moeten indienen. Aan deze middelen kunnen in de eerste jaren voorwaarden gesteld worden om te waarborgen de middelen worden uitgegeven voor het doel waar de middelen voor worden verstrekt.

49. Toevoegen van het evidence-informed werken aan de wettelijke deugdelijkheidseisen funderend onderwijs

Deze maatregel dient ertoe dat alle scholen evidence-informed werken en dat de inspectie hierop kan toezien. Onder evidence-informed werken wordt verstaan dat scholen praktijkkennis, kennis uit onderzoek en kennis van de context combineren om het handelen in de praktijk te verbeteren. Dit draagt ook bij aan de kwaliteit van het onderwijs in de basisvaardigheden.

50. Verplichting leerlingvolgsystemen in de onderbouw voortgezet onderwijs

Deze maatregel is bedoeld om beter zicht te krijgen op de prestaties van leerlingen. Door het gebruik van leerlingvolgsystemen wettelijk vast te leggen kunnen er tevens eisen gesteld worden aan de kwaliteit van de leerlingvolgsystemen die gebruikt worden, waardoor de informatie betrouwbaarder wordt.

51. BoekStart en de Bibliotheek op school

Deze maatregel is bedoeld om de samenwerking tussen school en kinderopvang, en de bibliotheek te versterken. Daarnaast krijgen 100 po-scholen met een achterstand extra ondersteuning om aan effectief leesonderwijs te werken. Hierdoor komen kinderen vroeg in aanraking met lezen, wat bijdraagt aan hun latere taalvaardigheid.

52. Extra ruimte voor kwalitatief goede leraren in het Onderwijsakkoord

Deze maatregel is bedoeld om leraren extra ruimte te bieden om te professionaliseren op het gebied van basisvaardigheden. Met de sociale partners in het po en vo zijn hierover afspraken gemaakt. In het po maakt het schoolteam als onderdeel van het werkverdelingsplan afspraken over hoe de extra ruimte ingezet zal worden. In het vo krijgen leraren jaarlijks 16 extra uren voor professionalisering speciaal gericht op basisvaardigheden.

53. Regeling zij-instroom

Deze maatregel heeft tot doel om de instroom in het beroep van leraar te stimuleren en daarmee méér bekwame leraren met een bevoegdheid in te kunnen zetten in het onderwijs. We doen dit door subsidie beschikbaar te stellen aan werkgevers voor scholing, begeleiding, studieverlof en vervanging.

54. Regeling SOOL (subsidie onderwijspersoneel opleiding tot leraar)

Deze maatregel is bedoeld om het lerarentekort te verminderen door de lerarenopleiding laagdrempeliger te maken voor onderwijsondersteunende personeelsleden. Zij kunnen studieverlof krijgen en een tegemoetkoming in de studiekosten.

55. Regeling statushouders en de stap naar de klas

Deze maatregel heeft als doel de vermindering van het lerarentekort in het primair en voortgezet onderwijs. Deze regeling biedt een financiële tegemoetkoming in de opleidings- en begeleidingskosten die een school in het primair of voortgezet onderwijs maakt voor het bieden van een ondersteuningsprogramma aan een statushouder of Oekraïense ontheemde. Dit ondersteuningsprogramma vergemakkelijkt de stap naar het onderwijs voor statushouders en Oekraïense ontheemden die potentie hebben om in Nederland voor de klas te staan. De maatregel is geen onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan (HVP).

56. Verhoging salarissen van leraren in het primair onderwijs.

Deze maatregel heeft als doel het beroep aantrekkelijker te maken en hiermee de instroom te verhogen en het behoud van leraren te stimuleren. De maatregel is geen onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan (HVP).

57. Verlagen werkdruk

Door te investeren in het verminderen van werkdruk (in PO én VO), bijvoorbeeld door extra onderwijsassistenten in de klas, wordt het beroep aantrekkelijker en wordt het behoud van leraren gestimuleerd. De maatregel is geen onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan (HVP).

58. Professionalisering leraren, schoolleiders en ondersteunend personeel

Door te investeren in de professionalisering van leraren, schoolleiders en ondersteunend personeel zorgen we voor kwaliteitsborging. Tevens draagt dit bij aan de aantrekkelijkheid van het beroep. De maatregel is geen onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan (HVP).

59. Regeling onderwijskansen voortgezet onderwijs

Deze maatregel is bedoeld om met extra geld middelbare scholen te ondersteunen, zodat scholen leerlingen kunnen helpen die dat nodig hebben. Het gaat dan om leerlingen die bijvoorbeeld ouders met een laag opleidingsniveau hebben of die thuis niet voldoende Nederlands spreken. Deze scholen krijgen aanvullende middelen op basis van de CBS-achterstandsscore. De maatregel is geen onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan (HVP).

Overige maatregelen

60. Wet toekomst pensioenen

De Wet toekomst pensioenen is op 1 juli 2023 in werking getreden en is onderdeel van de afspraken in het Herstel- en Veerkrachtplan (HVP). De wet behelst een hervorming van het Nederlandse pensioenstelsel. Deze hervorming beoogt de tweede pijler van het Neder-

landse pensioenstelsel naast koopkrachtiger, transparanter en persoonlijker, ook schokbestendiger te maken en beter af te stemmen op de veranderende arbeidsmarkt. Met de wet wordt de doorsneesystematiek afgeschaft, waardoor de systematische herverdeling tussen generaties verdwijnt, en anderzijds worden uitkeringsovereenkomsten omgezet in premieovereenkomsten, waardoor de pensioenopbouw overeenkomt met de pensioenpremie. Dit heeft tot gevolg dat er voor mensen die pensioen opbouwen meer inzicht komt in hoeveel zijn tot nu toe hebben ingelegd bij een pensioenfonds.
Tijdelijk extra personele capaciteit voor de zorg in crisistijd (Nationale Zorgreserve en Sector Plan plus)
Met deze maatregel wordt geïnvesteerd in het versterken van de zorgsector met tijdelijk extra personele capaciteit in crisistijd. De maatregel bestaat uit twee onderdelen:

a) De Nationale Zorgreserve (NZR) draagt hieraan bij door in tijden van crisis zorgreservisten in te zetten. De NZR kan als crisisfaciliteit voorzien in de behoefte van tijdelijk en snel inzetbare zorgcapaciteit. De maatregel is onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan (HVP).
b) De maatregel Sectorplan Plus ziet toe op de investeringen in de opleidingen van zorgpersoneel voor het schooljaar 2023-2024 en het schooljaar 2024-2025. Deze subsidie ondersteunt werkgevers bij opleidingstrajecten gericht op nieuwe instroom, scholing en behoud van medewerkers.

De Nationale Zorgreserve maakt onderdeel uit van het HVP (C5.1 I1-3).

Gemeenschappelijke prioriteit: Energiezekerheid

Elektriciteitsnet

Dit wordt geadresseerd door maatregel 3 – Landelijk Actieprogramma Netcongestie.

Energie-efficiëntie, met name in de gebouwde omgeving

Dit wordt geadresseerd door maatregel 10 – Actualisering van de Energiebesparingsplicht

Overige maatregelen

63. Nieuwe Energiewet

De nieuwe Energiewet beoogt een geactualiseerd ordeningskader te bieden voor de energiesystemen van zowel gas als elektriciteit. Dit wetsvoorstel biedt een gemoderniseerd wettelijk kader waarbinnen de energietransitie mede ondersteund en gestimuleerd wordt en een bijdrage wordt geleverd aan het doel van een schone en koolstofdioxide-arme energievoorziening, die ruimtelijk inpasbaar, veilig, betrouwbaar en betaalbaar is. Het wetsvoorstel is inmiddels door de Tweede Kamer en ligt nu voor in de Eerste Kamer. Deze maatregel is onderdeel van het Herstel- en Veerkrachtplan (C1.1 R5-1).

64. Wet bestrijding Energieleveringscrisis

De wet bestrijding Energieleveringscrisis (naam onder voorbehoud) heeft als doel te voorzien in de benodigde bevoegdheden om op een slagvaardige en efficiënte wijze te opereren ter voorkoming van, in voorbereiding op en tijdens een gascrisis. Zo geeft deze wet bijvoorbeeld de bevoegdheid om verplichtende maatregelen uit het Bescherm- en Herstelplan Gas te treffen. Daarnaast stelt het kabinet met dit wetsvoorstel voor om op een aantal punten bestaande wetten (zoals de Mijnbouwwet en de Gaswet/ Energiewet) te wijzigen om de gasleveringszekerheid structureel beter te borgen in ons gassysteem. Het gaat hierbij om structurele maatregelen, die er voor moeten zorgen dat de gasleveringszekerheid voor alle afnemers versterkt wordt.

65. Aanpassing Wet Voorraadvorming Aardolieproducten

Het ministerie van KGG is voornemens de Wet Voorraadvorming Aardolieproducten (Wva 2012) te herzien. In deze wet is geregeld welke strategische minimumvoorraden ruwe aardolie en/of aardolieproducten Nederland in opslag moet houden. Met de herziening zullen de strategische olievoorraden worden versterkt en wordt de voorraadheffing aangepast om de exploitatiekosten van COVA, ook in de toekomst, goed af te dekken. Inzet is om de wijziging van de wet in 2027 in werking te laten treden.

66. Implementatie CER/NIS

Om onze nationale veiligheidsbelangen en vitale processen te beschermen, werken wij op verschillende niveaus samen om de digitale, fysieke en economische weerbaarheid te versterken. Er lopen verschillende wetsvoorstellen om dit te realiseren. Hieruit volgen bepaalde (wettelijke) taken om aanbieders die deel uitmaken van de energie-infrastructuur zorg te laten om hun (digitale) systemen weerbaar en veerkrachtig te maken. Binnen het digitale domein zien de bestaande plichten voor vitale energieaanbieders, die krachtens de Wet beveiliging netwerk- en informatiesystemen (Wbni) worden aangewezen als aanbieder van een essentiële dienst (AED), onder meer op het treffen van passende maatregelen ter beveiliging van netwerk- en informatiesystemen, op grond van de Wbni. Daarnaast hebben alle vitale aanbieders krachtens diezelfde wet recht op bijstand (informatie, advies, etc.) bij digitale dreigingen of incidenten door het Nationaal Cyber Security Centrum (NCSC). Momenteel wordt ook gewerkt aan een (verdere) verankering van rechten en plichten binnen het digitale en fysieke domein door de nationale implementatie van de CER-richtlijn (Wet weerbaarheid kritieke entiteiten) en de herziene NIS2-richtlijn (Cyberbeveiligingswet). Zoals nu voorzien zullen beide richtlijnen in het derde kwartaal van 2025 inwerkingtreden. Tevens wordt gewerkt aan de implementatie van de sectorspecifieke gedelegeerde handeling over grensoverschrijdende cybersecurity in de elektriciteitssector (Netcode). De Netcode stelt (ten opzichte van NIS2 concretere) bindende grensoverschrijdende cybersecurityvoorschriften vast voor elektriciteitsentiteiten die, wanneer zij mikpunt zouden worden van een cyberaanval, een risico vormen voor de stabiliteit van het Europese elektriciteitsnet. Aan de weerbaarheid van vitale infrastructuur wordt naast de versterkte aanpak vitaal onder coördinatie van het ministerie van Justitie en Veiligheid gewerkt aan de uitwerking van aan Rijksbrede beleidsinitiatieven zoals de Nationale Veiligheidsstrategie van het Koninkrijk der Nederlanden Aanpak Statelijke Dreigingen en de Nederlandse Cybersecuritystrategie.

67. Waterstof

Er zijn twee onderdelen van het waterstofbeleid relevant voor het versterken van de energiezekerheid. Ten eerste de subsidies voor elektrolyseprojecten: deze vergroten de potentiele binnenlandse productiecapaciteit voor hernieuwbare waterstof waardoor de potentiële afhankelijkheid van import kleiner wordt. Het gaat om circa 7,8 miljard euro uit het Klimaatfonds, waarvan 2,1 miljard euro reeds ingezet, en circa 500 miljoen euro voor pilots en demonstratieprojecten uit het Groeifonds, waarvan 30 miljoen euro onder het HVP valt. Ten tweede het importbeleid van het kabinet: door nauwe contacten met verschillende exporteurs (als onderdeel van onze bredere energiediplomatie) en het ondersteunen van diverse importfaciliteiten wordt de kans kleiner dat Nederlandse gebruikers afhankelijk worden van import uit één land of in één vorm. Er is maximaal 300 miljoen euro beschikbaar voor de importprojecten onder IPCEI en 300 miljoen euro voor H2Global.
Een deel van deze maatregel maakt onderdeel uit van het HVP (C1.1 I2-2).

Gemeenschappelijke prioriteit: Opbouw van defensiecapaciteiten
Overige maatregelen

68. Investeringen Defensiebreed materieel.

Dit betreft de verwerving van materieel dat door alle operationele commando's binnen Defensie wordt ingezet en niet specifiek gericht is op maritiem, land- of luchtoptreden.

69. Investeringen Maritiem materieel

Dit betreft de verwerving van maritiem materieel. Voor het maritiem domein ligt de nadruk op het vervangen van de vloot. Intussen zijn alle vervangingstrajecten voor zowel de boven- als onderwaterschepen ingezet.

70. Investeringen Land materieel

Dit betreft de verwerving van landgebonden materieel. In het landdomein blijft Defensie voortgang boeken met de modernisering of vervanging van de belangrijkste wapensystemen.

71. Investeringen Lucht materieel

Dit betreft de verwerving van luchtgebonden materieel. In het luchtdomein begeeft Defensie zich in de laatste fase van een omvangrijke vernieuwings- en vervangingsslag, waarbij vrijwel de gehele vloot van helikopters en vliegtuigen is vervangen. Defensie pivoteert in het luchtdomein nu naar een fase van verdere modernisering en uitbreiding.

72. Investeringen Infrastructuur en Vastgoed

Dit betreft de verwerving van alle infrastructuur en vastgoed van Defensie. In het vastgoeddomein wordt verder gegaan met de concentratie, vernieuwing en verduurzaming van het vastgoedportfolio zoals uiteengezet in het strategische vastgoedplan 2022 en de uitvoeringsagenda Duurzaamheid. Zo blijft Defensie kazernes en vliegbases revitaliseren met als doel dat deze gedurende lange termijn betaalbaar blijven voldoen aan de organisatiebehoefte, duurzaamheidsdoelstellingen, wet- en regelgeving.

73. Investeringen IT

Dit betreft de verwerving van de IT van Defensie. Het belang van Informatiegestuurd Optreden neemt toe. Het programma Foxtrot realiseert een moderne en gesloten informatieketen om dit mogelijk te maken. Het programma Foxtrot omvat samen met het programma Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS) de modernisering en vervanging van de tactische IT-infrastructuur- middelen (waaronder militaire radio's, interne voertuignetwerken en intercom-systemen, command & control applicaties).

74. Investeringen Nominaal en nog onverdeeld

Dit betreft onder andere de reservering voor investeringen waarvan de plannen nog nader uitgewerkt worden, alsook nog te verdelen prijsbijstelling.

75. *Aanstelling Speciaal Vertegenwoordiger Grondstoffenstrategie*

De Speciaal Vertegenwoordiger Grondstoffenstrategie (SVG) heeft als taak bij te dragen aan het behalen van het voornaamste doel van de Nationale Grondstoffenstrategie (NGS): het vergroten van de leveringszekerheid van kritieke grondstoffen. De SVG valt onder eindverantwoordelijkheid van de minister van Economische Zaken, maar wordt op inhoud mede aangestuurd door de minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingshulp en de staatsecretaris van Infrastructuur en Waterstaat. De SVG heeft de opdracht zich in te spannen om duurzame winning, raffinage en circulariteit van kritieke grondstoffen in Nederland en de EU van de grond te krijgen. Hij treedt op als boegbeeld richting bedrijfsleven, Europese Commissie, andere EU-lidstaten en gelijkgezinde andere landen met een grondstofbehoefte om te komen met een gezamenlijke inzet richting grondstofrijke landen. Ook zal hij internationale partnerschappen en samenwerkingen op kritieke grondstoffen met landen buiten de EU ondersteunen. De SVG richt zich op het vergroten van de leveringszekerheid van kritieke grondstoffen en het verminderen van risicovolle strategische afhankelijkheden voor deze materialen door middel van concrete deliverables:

- Doorlopend: aanbevelingen aan de overheid over kwetsbaarheden, kansen en knelpunten om leveringszekerheid te vergroten. Hiermee werken we aan de randvoorwaarden om de alternatieven in de waardeketens te gaan integreren.
- Opbouwen en ondersteunen van verstevigde relaties publiek-privaat en aanleveren van concrete aanbevelingen over samenwerkingskansen op specifieke waardeketens om de afhankelijkheid te verminderen.
- Inventariseren van mogelijke projecten/pilots op voorraadvorming, winning, raffinage en circulariteit van kritieke grondstoffen in NL en concrete aanbevelingen om projecten/pilots in NL van de grond te krijgen.

Door de leveringszekerheid van kritieke grondstoffen te vergroten wordt de Europese Unie minder afhankelijk van derde landen die een machtspositie hebben in kritieke grondstoffenmarkten. Kritieke grondstoffen zijn noodzakelijk voor het doen slagen van de energie en digitaliseringtransitie en de zorg- en defensiesector. Deze maatregel is geen onderdeel van het HVP.

76. Oprichting Nederlands Materialen Observatorium

De maatregel stelt beleidsmakers en bedrijven in staat in te spelen op risico's met betrekking tot leveringszekerheid van kritieke materialen voor Nederland en de EU. Dit in lijn met de Nationale grondstoffenstrategie en de EU Critical Raw Materials Act.
Het Nederlands Materialen Observatorium verzamelt, beheert en levert gegevens, informatie en kennis over primaire- en secundaire (kritieke) grondstoffen en daaraan gerelateerde ketens, inclusief informatie over toeleveringszekerheid en open strategische autonomie.
Het NMO zal dit doen door:

- het coördineren van kennisontwikkeling over grondstoffen in hun (nationale en mondiale), geologische, economische, industriële, en geopolitieke context;
- het delen van kennis over de mogelijke risico's met betrekking tot leveringszekerheid van kritieke materialen met overheidsorganen en spelers in de waardeketen;

- het (on)gevraagd adviseren om de weerbaarheid en risicoparaatheid van de Nederlandse overheid en bedrijfsleven te versterken;
- het monitoren van toeleveringsketens en grondstofstromen, en een daaraan gekoppeld signaleringsnetwerk.

Door het continu monitoren van eventuele risico's in de waardeketens van kritieke grondstoffen en componenten waar kritieke grondstoffen in verwerkt zijn, kan het NMO beleidsmakers en bedrijven hierover tijdig informeren waarna gerichte maatregelen getroffen worden om die risico's te mitigeren. Door risico's te mitigeren wordt de Europese Unie minder afhankelijk van derde landen die hun machtspositie op de kritieke grondstoffenmarkten kunnen inzetten om een ander land of werelddeel de toegang tot kritieke grondstoffen te ontzeggen en daarmee de energie en digitaliseringtransitie en zorg- en defensiesector in gevaar brengen. De maatregel is geen onderdeel van het HVP.

76. Oprichting centraal contactpunt NZIA en CRMA

Deze maatregel is bedoeld om één centraal contactpunt op te richten voor zowel NZIA- als CRMA projecten. Het centraal contactpunt faciliteert en coördineert de vergunningsaanvragen en dient als aanspreekpunt voor bedrijven. Zodoende wordt het vergunningsverleningsproces vergemakkelijkt en de administratieve last verminderd voor bedrijven en kunnen zij voor vragen en informatie terecht bij het contactpunt. Dit contactpunt moet per 30 december 2024 operationeel zijn, zonder gedefinieerde einddatum. Deze maatregel draagt bij aan het vergemakkelijken van het vestigen van bedrijven in Nederland met als doel om de Europese productiecapaciteit van strategische nettonultechnologieën op te schalen. Deze maatregel is geen onderdeel van het HVP.

77. Rapport groeimarkten voor Nederland

In december 2023 is het rapport 'Groeimarkten voor Nederland' verschenen. De groeimarkten kunnen richting geven aan het beleid van het Nederlandse Ministerie van Economische Zaken, vooral dat deel dat zich richt op specifieke technologieën en sectoren. Op dit moment is Nederland aan het inventariseren welke vervolgstappen en concrete maatregelen hieruit voortvloeien. Dit draagt eraan bij dat Nederland een leidende innovator in Europa blijft. Dit is geen onderdeel van het HVP.

78. Project Beethoven

Sinds begin 2024 is onder de noemer Project Beethoven door verschillende ministeries en de samenwerkende regionale overheden in de Brainportregio gewerkt aan een omvangrijk pakket aan maatregelen. De totale bijdrage van rijk en regio is 2,51 miljard euro. Onderdeel hiervan is het extra investeren in talentontwikkeling, € 450 miljoen tot en met 2030 en daarna structureel € 80 miljoen per jaar. Deze maatregelen dragen bij aan het versterken van een innovatieve sector en de Nederlandse industrie, die bijdraagt aan het innovatieve vermogen van Nederland en aan de Nederlandse productiviteit. Deze maatregel is geen onderdeel van het HVP.